

nemo mihi adfuit, sed omnes me dereliquerunt. Do-
minus autem mihi auxiliatus est, et confortavit me, ut per me
prædicatio impleteretur, et audirent eum omnes gentes,
et liberatus sum de ore leonis (II Tim. iv). Mani-
festissime, propter crudelitatem, Neronem leonem
esse significans. Et in sequentibus : *Et salvavit me,*

et saluum faciet in regnum suum celeste (Ibid.),
quod scilicet præsens sibi sentiret imminere mar-
tyrium. Unde in eadem Epistola præmiserat dicens :
Ego enim jam immolor, et tempus meæ resolutionis
instat. Bonum certamen certavi, cursum consummavi,
fidem servavi (Ibid.).

LIBER RETRACTATIONIS IN ACTUS APOSTOLORUM.

INCIPIT LIBER.

PRÆFATIO.

Scimus eximium doctorem ac pontificem Augusti-
num, cum esset senior, libros Retractationum in
quædam sua opuscula, quæ juvenis coniderat, fe-
cisse, ut quæ ex tempore melius, crebro ex lectionis
usu ac munere supernæ largitatis didicerat, non ut
de prisca confusus imperitia, sed ut de suo magis
profectu gavisus monumentis inderet litterarum, ac
posteris legenda relinqueret. Cujus industriam nobis
quoque pro modulo nostro placuit imitari, ut post
expositionem Actuum apostolorum, quam ante annos
plures rogatu venerabilis episcopi Acca, quanta va-
luimus solertia, conscripsimus, nunc in idem volu-
men brevem Retractationis libellum condamus, stu-
dio maxime vel addendi quæ minus dicta, vel emen-
dandi quæ secus quam placuit dicta videbantur. In
quo etiam quædam quæ in Græco, sive aliter, seu
plus aut minus posita vidimus, breviter commemo-
rare curavimus. Quæ utrum negligentia interpretis
omissa, vel aliter dicta, an incuria librariorum sint
depravata, sive relicta, nondum scire potuimus.
Namque Græcum exemplar fuisse falsatum, suspicari
non audeo; unde lectorem admoneo, ut hæc ubi-
cunque fecerimus, gratia eruditionis legat, non in suo
tamen volumine velut emendaturus interserat, nisi
forte ea in Latino Codice suæ Editionis antiquitus sic
interpretata repererit. Nam et Hieronymus pleraque
testimonia veteris Instrumenti, ut Hebraica veritas
habet, edocet: nec tamen hæc ita in nostris Codicibus
aut ipse interpretari, aut nos emendare voluit. Verbi
gratia: *Non aspiciam hominem ultra, et habitatorem,*
quievit generatio mea (Isai. xxxviii). Et: *Erit sepul-*
crum ejus gloriosum (Isai. xi); et: *A finibus terræ*
laudes audivimus (Isai. xxiv); et: *Omnis qui occide-*
rit Cain, septuplum punietur (Gen. iv): dicit in Hebræo
haberi: *Septem vindictas absolvet;* et: *Ab alis terræ;*
et: *Requies ejus gloriosa;* et: *Habitatorem quietis, ge-*
neratio mea ablata est; quæ sic apud Hebræos haberi
lectorem voluit, eruditionis solummodo, non autem
emendandi gratia, nosse.

B

CAPUT PRIMUM.

Primum quidem sermonem feci de omnibus, o Theo-
phile, quæ cæpit Jesus facere et docere. Quod ait:
Primum quidem, non est adverbium ordinis, juxta
illud Apostoli: *Primum quidem gratias ago Deo meo*
(Rom. i), sed sicut ex Græco facillime patet, primum
nomen est adjungendum ad hoc quod sequitur ser-
monem, ut sit sensus, quod primum sermonem fe-
cerit de Jesu Evangelium scribendo, secundum sit
modo facturus apostolorum Actus addendo. Et quidem
commemorationem primi sermonis adimplet, cum
subdit: *Usque in diem qua præcipiens apostolis per*
Spiritum sanctum, quos elegit, assumptus est, ac deinde
initium secundi sermonis fecit, cum sequitur: *Qui-*
bis et præbuit seipsum vivum post passionem suam in
multis argumentis per dies quadraginta, etc. Nam etsi
in Evangelio illum cælos conscendisse, ac discipulos
a Bethania Jerosolymam regressos esse testatus est,
non tamen ibi dixit quod per dies quadraginta post
passionem suam eis creber apparuit, quod eum
ascensurum de regno Israel interrogaverint, quod
illo cælum petente angeli eis astiterint, qui eum si-
mili modo rediturum esse prædicerent, et cætera
hujusmodi.

C

D

Quia Joannes quidem baptizavit aqua, vos baptizabi-
mini Spiritu sancto. Baptisma Græce, Latine tinctio
dicitur. Unde et in quibusdam codicibus ita interpre-
tatum invenimus: *Quia Joannes quidem tinxit aqua,*
vos autem tingemini in Spiritu sancto. Ubi miranda
concordia sermonum Domini, et præcursoris ejus.
Ille enim siebat eis quos baptizabat, de Domino:
Ego baptizavi vos aqua, ille vero baptizabit vos Spiritu
sancto (Marc. viii). Et Dominus ipse: *Joannes quidem*
baptizavit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu
sancto. Notandum et hoc, quod baptisma Domini in
Spiritu sancto, de quo prædixerat Joannes, non ad
illud solummodo tempus respicit, quando Apostoli
et cæteri fideles illius temporis baptizati sunt aqua in
remissionem peccatorum, per gratiam Spiritus sancti
donatam sibi a Domino; verum etiam ad hoc, quando,
mittente ipso Domino, plenius ejusdem dona Spiritus
acceperunt de cælis. Sed et nunc quicunque

baptisma in remissionem peccatorum accipiunt, utique in Spiritu sancto baptizantur, per cujus donum et a peccatis abluantur omnibus, et ut in bonis proficere actibus possint, adjuvantur.

Domine, si in tempore hoc restitues regnum Israel? Non hujus Israel, sed huic Israel; et sicut in Græco manifestum est, ubi $\tau\acute{o}$ Israel, et non $\epsilon\acute{o}$ Israel scriptum est. Quod facilius intelligeretur, si addito uno verbo diceretur: *Domine, si in tempore hoc restitues regnum populo Israel.*

Cum intuerentur in cælum euntem illum. In Græco ita habetur: *Et cum intenderent in cælum euntem illo;* quod videlicet in cælum intenderent, quo ibat ipse. Unde eis et angeli dicunt: *Quid statis aspicientes in cælum?* Quia vero etiam eum qui in cælum ibat intuebantur, sequente angelorum verbo demonstratur, cum dicitur: *Sic venit quemadmodum vidistis eum euntem in cælum.*

Et cum introissent coenaculum, ascenderunt ubi mansionem habebant. Nam et in Græco ita positus est ordo verborum: *Et cum introissent in coenaculum, ascenderunt ubi erant manentes, Petrus et Joannes, et Andreas, et Jacobus.* In Græco ita se habet ordo nominum: *Petrus et Andreas, et Jacobus et Joannes, et Simon Zelotes, et Judas Jacobi.* Hos referunt historiæ, in quibus apostolorum passiones continentur, et a plurimis deputantur apocryphæ, prædicasse in Perside, ibique a templorum pontificibus in civitate Suanir occisos, gloriosum subisse martyrium. Quibus ascribitur et liber Martyrologii, qui beati Hieronymi nomine ac præfatione attituitur, quamvis idem Hieronymus illius libri non auctor, sed interpres, Eusebius autem auctor existitisse narretur. Porro Isidorus arbitrat hunc Simonem esse, qui post Jacobum fratrem Domini Jerosolymorum rexit Ecclesiam, ac sub Trajano crucis martyrio coronatus est, cum centum et viginti esset annorum, quem et nos olim in primo Actus apostolorum libro secuti sumus, non ea quæ scripsit scrupulose discutientes, sed simpliciter ejus dictis auscultantes, rati quod hæc ipse de certis veterum historiis didicerit. Quod ne adhuc quidem negare audemus, maxime cum ille qui præfatas apostolorum passiones scripsit, ipse se certissime incerta et falsa scripsisse prodiderit. Dicit enim quia Candacis eunuchus, quem baptizasset Philippus in Judæa, eo tempore fuerit in Æthiopia, quo Matthæus ibi docebat, eique docenti auxilium tulerit, cum manifestum sit Candacem nomen esse non viri, sed feminæ, id est, non eunuchi, sed dominæ ejus, reginæ videlicet Æthiopum, quæ, sicut ex veterum monumentis comperimus, omnes antiquitus sic appellari solebant. Scripsi in eodem opere, commentarium Hieronymi secutus, et de Juda fratre Jacobi, qui etiam Thaddæus vocabatur, missum eum ad Algarum fuisse, regem Osroenæ, ut ecclesiastica tradiderit historia; sed diligentius postmodum ipsam historiam ecclesiasticam inspiciens, reperi non ibi esse scriptum, quia Thaddæus apostolus unus ex duodecim, sed Thaddæus unus ex septuaginta discipulis

ad sanandum memoratum regem fuerit destinatus. Non autem mihi imputandum errorem reor, ubi auctoritatem magnorum sequens doctorum; quæ in illorum opusculis inveni, absque scrupulo suscipienda credidi.

Cum mulieribus et Maria matre Jesu, et fratribus ejus. Fratribus Jesu, non Mariæ dicit. Namque in Græco manifesta distinctio est, ubi non $\alpha\upsilon\tau\acute{\alpha}\varsigma$, sed $\alpha\upsilon\tau\acute{\alpha}\upsilon$, scriptum est, quod absque ulla dubietate pronomen est, apud eos, generis masculini. Curavit namque beatus Lucas intinere legentibus quia fratres Domini eo tempore fidei ejus erant participes, de quibus ante passionem ejus dictum erat: *Naque fratres ejus credebant in eum.*

Et notum factum est omnibus habitantibus Jerusalem, ita ut appellaretur ager ille lingua eorum Ilacedama. Lingua eorum dicit qui habitabant Jerusalem, quia nimirum, etsi utrique loquebantur Hebraice, distabat tamen proprietas linguæ Jerosolymorum a Galilæis, de quibus apostoli erant, quod in historia dominicæ passionis discimus, ubi idem Petrus etiam nolens, loquela sua proditus est, esse Galilæus.

Et statuerunt duos, Joseph qui vocabatur Barsabas, qui cognominatus est Justus. In Græco habetur plus: *Et his dictis, statuerunt duos: Joseph, qui vocabatur Barsabas, qui cognominatus est Justus, et Matthiam.* Ubi nos in hac sententia Justus legimus, in ipso quoque Græco Justus est positus. Quod si Latinum nomen esse credimus, videtur quia tantæ virtutis ille vir fuerit, ut etiam a Romanis, qui eum nosse potuerant, justitiæ nomen acceperit. Sin autem Hebræum nomen est, potest interpretari, parcens, vel ipse allevatus, ut in libro Hebræorum nominum Hieronymus docet. Quod vero Latine Justus dicitur, hoc Hebraice Sadoch, Græce appellatur $\delta\iota\kappa\alpha\iota\omicron\varsigma$. Refert autem Clemens Alexandriæ presbyter, vir per omnia doctissimus, ambos hos qui ad sortem apostolatus statui sunt, de numero fuisse septuaginta discipulorum.

CAPUT II.

Et cum completerentur dies Pentecostes, erant omnes pariter in eodem loco. Male quidam Codices habent, *Pentecosten.* Nam Pentecoste nominativo casu, quinquagesima dicitur; Pentecostes genitivo, quinquagesimæ; Pentecosten accusativo, quinquagesimam. Nulla autem ratio loquendi sinit ut dicamus Pentecosten, cum dici debeat: *Cum completeretur dies quinquagesimæ;* vel certe sicut in Græco legitur numero singulari: *Et cum completerentur dies quinquagesimæ.* At vero in precibus ejusdem diei dicendum est: *Et diem sacratissimum Pentecosten celebrantes,* id est, quinquagesimam. A cujus verbi consuetudine putatur hujus diei solemnitas, a quibusdam qui Græcam linguam nesciunt, etiam nominativo casu Pentecosten appellari debere.

Et factus est repente de caelo sonus, tanquam advenientis spiritus vehementis, et replevit totam domum, ubi erant sedentes, etc. Et in ipsa datione legis et gratiæ apparet evidentissima veteris et novi testa-

monti distantia. Ibi plebs longe stabat, timor erat, amor non erat. Nam usque adeo timerunt, ut dicerent ad Moysen: *Loqueris tu ad nos, et non ad nos loquitur Dominus, ne moriamur* (Exod. xx). Descendit ergo Deus, sicut scriptum est, in Sinam in igne, sed plebem longe stantem territans, legem digito in lapide, non spiritu suo scribebat in corde. Hic autem quando venit Spiritus sanctus, congregati erant fideles in unum; nec in monte terruit, sed intravit domum. De cælo quidem factus est sonus subito, et quasi ferretur flatus vehemens sonuit; sed expavit nullus. Audisti sonum, vide ignem, quia et in monte utrumque erat, et ignis et sonitus, sed illic etiam fumus, hic ignis, linguæ divisæ velut ignis. Nunquid de longinque territans? Absit. Nam insedit super unumquemque illorum, et cæperunt linguas loqui, prout Spiritus sanctus dabat eis pronuntiare. Audi linguam loquentem, et intellige Spiritum non in lapide, sed in corde scribentem.

Et apparuerunt illis dispartitæ linguæ tanquam ignis, seditque super singulos eorum, etc. Hujus ignis, non hic ignis. In Græco enim *πυρὸς* habetur, non *πῦρ*. Quæ distinctio facilius pateret, si, addito verbo, diceretur: *Apparuerunt dispartitæ linguæ tanquam ignis ardentis, sive tanquam ignis fulgentis, ut intelligatur in speciem linguas esse divisas.*

Et cæperunt loqui variis linguis, prout Spiritus sanctus dabat eloqui illis. Erant autem in Jerusalem habitantes Judæi, viri religiosi ex omni natione, etc. In Græco non habetur in hoc loco *variis linguis*, sed *aliis linguis*. Dixerat namque Isaias: *In aliis linguis, et labiis aliis loquar populo huic, et nec sic exaudient me, dicit Dominus.* Quam nimirum prophetiam beatus Lucas ut hac datione Spiritus impletam esse admoneret, idem etiam verbum, quod in prophetia vidit, in hac sacra historia ponere curavit.

Quoniam audiebat unusquisque linguam suam illos loquentes. Stupebant autem omnes, et mirabantur, dicentes: Nonne ecce omnes isti qui loquuntur, Galilæi sunt, etc.? Scio me reprehensum a quibusdam, quod hanc sententiam duobus modis posse intelligi dixerim, vel potius qualiter intelligenda sit quæsierim. Quibus breviter respondeo quod omne quiddam de eadem sententia in precedenti meo volumine scripsi, non hoc ex proprio sensu protuli, sed ex verbis sancti et irreprehensibilis per omnia magistri, hoc est, Gregorii Nazianzeni assumpsi. Et quidem constat quod repleti Spiritu sancto apostoli, linguas omnibus loquebantur, neque de hoc ulli dubitare fidelium licet. Sed quomodo loquerentur merito quæritur, utrum videlicet sermo apostolorum tantam haberet virtutem, ut ab omnibus qui diversas linguas noveant, auditus æqualiter possit intelligi, an vero quicumque eorum loquebatur; necesse enim erat unum in conventu tantæ multitudinis, tacentibus cæteris, fateri sermonem proferre doctrinæ, ipse qui loquebatur primo Hebræis, Hebræice fecerit sermonem, nescientibus cæteris quid diceret. Deinde Græcis, Græce ignorantibus, et expectantibus cæteris.

Deinde Parthis, post hæc Mediis, ac sic Elamitis, et quæ per ordinem enumerantur gentibus, propria sit ipsorum lingua locutus, præstolantibus singulis ac silentibus, donec adveniente suo ordine, quid diceretur, intelligerent, et sic verbis docentium fidei assensum præberent. Refert autem Lucas loquentem ad turbas Petram, et secundo vel tertio eadem quæ dixerat repetentem non refert, sed tantum eas accepto salutis consilio Christianæ fidei consecratas esse mysteriis. Non autem errasse reor illum, si quis utrumque fieri posse credat, et apostolos videlicet in Spiritu sancto omniam gentium linguas intelligere ac loqui potuisse, et ipsorum quoque verba majore miraculo quacunque lingua essent edita, ab omnibus qui audiebant æque potuissent cognosci.

Et qui habitant Mesopotamiam, et Cappadociam, Pontum et Asiam, Phrygiam et Pamphyliam. Hæc quæ post Judæam nominantur provinciæ, vere omnes quidem Græce loquuntur, sed si nihil diversum patria consuetudine souarent, nequaquam tam subtili distinctione linguarum commemorarentur. Unde mira in apostolis Spiritus gratia conlucenda est, quæ non solum eos diversitatem omnium edocuit linguarum, verum etiam distantiam proprietatum in unaquaque lingua juxta numerum provinciarum, quæ hac utebantur, in eorum fecit loquelis agnoscere.

Et advenæ Romani. Rectius haberetur in Græco *Et peregrinantes Romani*, id est, Judæi qui peregrinam Romæ vitam agebant, sicut alii alibi, de quibus supra dictum est. Nam quod advenæ ibi fuerint, qui Græce dicuntur proselyti, id est, hi qui ex gentibus ad Judaismum, relicto gentilitatis ritu, convenerant, sequente versu manifestatur, cum dicitur: *Judæi quoque et proselyti.*

Sanguinem, et ignem, et vaporem fumi. De igne et fumo in præcedenti libro dictum est: sanguinem autem non solum dominici vulneris, sed etiam dominici sudoris dicit, quando, orante illo ante traditionem, factus est sudor ejus sicut guttæ sanguinis, decurrentis in terram. Quod ideo inter signa divinitus gesta numeratur, quia in consuetudine naturæ nequaquam inveniri probatur humanæ. Signum est ergo, quia significabat universum orbem sanguine Domini esse ablucendum, ut sicut aliquando tabernaculum sive templum sanguine victimarum erat Domino consecratum, ita nunc per omnem mundum populus fidelium illi in domum sanctam ipsius sanguine dedicaretur, nec solum Hierosolymis esset locus orandi, verum in omni loco dominationis ejus levarent electi manus suas per orationes puras ad Dominum.

Sol convertetur in tenebras. Tenebrarum nomen in Græco singulari numero legitur, id est, *σκότος*, quod Latinus interpres, quia singulari numero proferre nequibat, necessario pluraliter tenebras posuit. Hoc autem ideo commemorandum putavi, ut sciret omnis quicumque hæc de gente Anglorum legeret, non sibi esse necesse propter Latine linguæ aucto-

ritatem, tenebras in suam loquelam pluraliter proferre; sed potius singulariter, cum et hoc æque possit propter Græcæ nimirum auctoritatem, unde in Latinam scripturam translata est.

Hunc definito consilio et præscientia Dei, traditum per manus iniquorum affligentes interemistis. In Græco habet uno verbo plus, quod tamen multum ad causam pertinet: *Et præscientia Dei traditum accipientes.* Traditus namque est a præside in potestatem eorum illa conditione, ut sive hunc sive latronem eligerent; et illi, accepta hac optione, donaverunt latroni vitam, Jesum vero per manus militum suis tamen clamoribus ac precibus interemerunt.

Quem Deus suscitavit solutis doloribus, juxta quod impossibile erat teneri illum ab eo. Videtur sensus esse hujus sententiæ, quia soluti sunt, Domino ad inferos descendente, dolores pœnarum, id est, tangere illum minime valuerunt. Verum si Græcæ inspexerimus auctoritatem, ubi scriptum est: *Quem Deus suscitavit tertia die, solvens per ipsum dolores mortis, juxta quod non erat possibile teneri illum ab eo,* patet profecto quia solutos per Dominum dicit dolores inferni, sive mortis, hoc est, per descensum ejus ad inferos liberatos a locis inferorum sanctos, qui, quamvis in sinu Abraham, id est, in consolatione secretæ quietis tenebantur, eo ipso tamen a dolore mortis sive inferni non erant in totum liberi. Quo necdum superna in cœlis gaudia videre et intrare meruerunt, donec fieret quod dictum est per prophetam Domino: *Tu quoque in sanguine testamenti eduxisti vinctos tuos de lacu in qua non est aqua (Zach. ix).* Si enim in lacu locorum infernalium liberi prorsus a dolore mortis erant sancti, quare dicit eos vinctos, donec educerentur in sanguine Christi? *Solvit ergo per illum dolores mortis, juxta quod impossibile erat teneri illum ab eo.* Nam sicut immunis erat ipse a potestate mortis, ita erat potens etiam quoscunque vellet a dominio mortis eruere.

David enim dicit in eum, id est, in personam ejus: Providebam Dominum coram me semper, quoniam a dextris est mihi, ne commovear. Exponendo Mediator Dei et hominum quid ipse fecerit, dat nobis qui puri homines sumus, consilium quo peccata vitemus. Nam qui auctoris sui præsentiam jugiter oculo mentis intuetur, nullatenus hunc ad delicta convertit. Dicit etiam causam qua motus non est, Domino siquidem a dextris opitulante, sinistra non prævalent; sed animus quem ille custodit in eo firmiter perseverat. Congruè autem sibi Dominum a dextris esse dicebat, quia si non ille hanc partem tenuerit, statim eam insidians diabolus occupabit, sicut de Juda scriptum est: *Et diabolus stet a dextris ejus (Psal. cviii).*

Propter hoc delectatum est cor meum, et exsultavit lingua mea. Propter hoc, quod ille scilicet a dextris assistit, et in cogitationibus suis jucunditatem et exultationem in lingua obortam sibi esse testatur. Et

quidem imminente passione dicebat: *Quis tristis est anima mea usque ad mortem, cœpitque pavere et tædere (Marc. xiv).* Sed contristabatur, ut verum se esse hominem in anima et corpore, ac veraciter passibilem demonstraret; exsultavit vero anima et lingua, quia passione sua salvandum esse noverat genus humanum.

Insuper et caro requiescet in spe. Gaudebat quidem, quod ab inimicis moveri ac superari nequibat; sed eum super hoc gaudium adhuc sibi dicit crevisse lætitiã, quod in carne sua, cujus nos morte salvavit, exemplum quoque resurrectionis esset præbiturus.

Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem. Constat quidem animam Domini non esse derelictam apud inferos, quæ, ablatis eis propter quos ibi descenderat, mox ad superna rediit; constat nec carnem ejus esse corruptam, quæ cita resurrectione glorificata est.

Sed quærendum quomodo ipse in alio psalmo impropere impœnitentibus et contumacibus, laborem suæ passionis dicat: *Quæ utilitas in sanguine meo, dum descendo in corruptionem (Psal. xxix)?* Quod ita solvitur, quia ibi se dicit descendere in corruptionem, cum corpus ejus affligentium clavorum et lanceæ irruptione penetratur, quia et ipsa solidi corporis transverberatio non immerito quædam probatur dicta corruptio. Hic autem corruptionem, id est, putrefactionem juste negat fieri, quæ generaliter carnem vastat humanam, sed sacrosancto ejus corpori nullatenus valuit provenire.

Notas mihi fecisti vias vitæ, replebis me jucunditate cum facie tua. Hæc non solum de Domino recte intelliguntur, qui non alio duce ad superandum mortis regnum egebat, sed, accepta semel plenitudine divinæ virtutis et sapientiæ, per se mortem destruere, ad vitam resurgere, atque ad dexteram Patris ascendere valebat, verum etiam de electis ejus, qui, ipso donante, viam veritatis inveniunt, per quam ad vitam quam in protoplasto perdidit redeant, qui et ipsi replebantur jucunditate cum facie Dei Patris; quia hæc est perfecta nostra beatitudo, cum ipsos meruerimus facie ad faciem videre, sicut optime intellexit Philippus cum ait: *Domine, ostende nobis Patrem et sufficit (Joan. xiv).* Sufficit enim illa jucunditas faciem Domini videre, neque aliud amplius requiritur, quia nec erit quid amplius requiratur, cum visus fuerit ille qui est super omnia. Et hæc sunt quæ in psalmo sequuntur: *Delectationes in dextera tua usque in finem (Psal. xv).*

Propheta igitur cum esset, et sciret quia jurando jurasset illi Deus de fructu lumbi ejus sedere super sedem ejus, providens locutus est de resurrectione Christi, etc. In Græco habetur plus: *De fructu lumbi ejus suscitare Christum, et sedere super sedem ejus.* Sed in eo quod sequitur: *Providens locutus est de resurrectione Christi ejus, quia neque derelictus est in inferno; in Græco consequenter habetur: Quia*

neque derelicta est anima ejus in inferno. Et sanctus Fulgentius ad Trasamundum scribens, ita ponit : « Nam et de corporis ejus excitatione a mortuis continuo subjecti dicens : *Neque caro ejus vidit corruptionem.* » Juxta quod et propheta utrumque complexus est dicens : *Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem* (Psal. xv).

Et promissione Spiritus sancti accepta a Patre, effudit hunc quem vos videtis et auditis. In Græco habetur ita : *Effudit hoc donum, quod nunc vos videtis et auditis.* Et quidem super Jesum, quem crucifigere Judæi resuscitatum a Deo, et esse Christum edocuit ; nunc autem ad altiora paulatim fidem provocans audientium, et Deum hunc esse verum designat, dum eum sancti Spiritus donum effudisse confirmat, quod divinæ tantum esse potentie sapiens quisque cognoscit. Et pulchre eodem verbo effusionis usus est, quod superius commemorata prophetae sententia Dominum dixisse præmiserat, ut ex hoc quoque et illud auditores colligerent, ipsum esse Dominum Jesum Christum, qui et antequam carnem assumeret, loqui consuevit in prophetis ; qui futura sæculi tempora, prout ipse vellet disponderet ; qui signa et prodigia in cælo daret, et in terra ; qui omnes nomen suum invocantes salvos faceret, cæteraque quæ propheticis sermo describit quasi Dei Filius ac Deus verus expleret.

Non enim David ascendit in cælos, dicit autem ipse : *Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis.* Quidam codices habent, *Dicit Dominus* : sed Græca exemplaria, et in hoc libro et in Psalterio habent : *Dixit Dominus.* Manifestissime autem beatus Petrus per hunc psalmum exponit quomodo sit intelligendum quod de alio psalmo superius assumpserat, jurasse Dominum David de fructu lumbi ejus suscitare Christum, et sedere super sedem ejus, quis, videlicet, et hæc sedes regni non in terrena Jerusalem, in qua regnavit David, sed ad dexteram intelligenda esset majestatis ejus in cælis. Ubi utramque unius ejusdemque Redemptoris nostri naturam, de Scripturis propheticis evidenter astruxit : et humanam, videlicet, quæ de fructu lumbi David per virginem orta est, et divinam propter quam ascendens in cælum homo ad dexteram Patris assumptus est. In hac namque veraciter filius David, in illa Dominus David exstitit, propter quod et congruenter adjunxit :

Certissime ergo sciat omnis domus Israel, quia et Dominum eum et Christum Deus fecit. Dominum namque illum esse probavit, ex verbo David, quod ait : *Dixit Dominus Domino meo* ; et ex eo quod dixit propheta Joel : *Et erit, in novissimis diebus, dicit Dominus : effundam de Spiritu meo super omnem carnem* (Joel. 3), cum hoc eum veraciter ipso die perfecisse declarasset ; Christum vero illum esse docuit, verbo ejusdem David, quo ei dictum a Domino cocinit : *Sede a dextris meis*, simul et ex eo quod per prophetam loquens Spiritum sanctum suum esse Spiritum declaravit, quodque hunc sua

A potestate hominibus dare potuit. Hæc etenim nulli prorsus hominum competere, excepto Mediatore Dei et hominum homine Jesu Christo, quis nisi infidelis dubitat ? Nam quomodo esse potuit, ut ille non vere Christus, id est, omni plenitudine Spiritus sancti unctus esse recte crederetur, qui de eodem Spiritu potentialiter quibus vult dare probatus est ? Ait ergo quia et Dominum eum et Christum Deus fecit. Nunquid Dominus Christus et Deus et homo est, una in duabus naturis existente persona ? In divinitate quidem æternaliter a Patre natus est, in humanitate autem ex tempore ab ipso Patre factus est, cum eum operante Spiritu sancto in utero Virginis incarnari disponit.

Et Dominum, inquit, eum et Christum Deus fecit, hunc Jesum quem crucifixistis. Quia Jesus proprium nomen est hominis illius quem crucifigere Judæi, sicut Aaron, sive David propria sunt nomina hominum : Dominus autem potestatis ac majestatis vocabulum est, cui merito debeat omnis creatura subiacere, de qua ipse discipulis post resurrectionem apprensus ait : *Data est mihi omnis potestas in cælo et in terra.* Porro Christus regie sive pontificalis appellatio dignitatis est. Namque pontifices et reges per legem oleo sancto ungi, et ob id christi nuncupari solebant, in figuram nimirum ejus qui oleo lætitie, id est, Spiritu sancto præ consortibus suis a Deo unctus rex nobis, et sacerdos magnus fieri dignatus est : sacerdos, videlicet, ut hostia nos sue passionis emundet ab omni peccato, ut ad dexteram Dei positus etiam nunc interpellat pro nobis ; rex autem, ut, devictis omnibus adversariis nostris, ad regnum nos immortale perducatur.

Quid faciemus, viri fratres ? In Græco habetur plus : *Monstrate nobis.* Quod verbum in opusculis eorum qui Scripturas sanctas exposuerunt, sæpius huic sententiae adjectum invenimus.

Et accipietis donum Spiritus sancti. Vobis enim est promissio, et filiis vestris, dicente per prophetam Domino : *Effundam de Spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt filii vestri, et filie vestre* (Joel 2). Quod vero addidit : *Et omnibus qui longe sunt, quoscunque advocaverit Dominus Deus noster, ad illud testimonium respicit quod de propheta ultimum posuerat, quia omnis quicumque invocaverit nomen Domini, salvus erit* (Ibid.). Quod ad gentium vocationem specialiter pertinet, quæ a societate filiorum Israel et cognatione et merito longe fuerant segregatæ, et tamen per invocationem nominis Domini juxta promissionem prophetae a suo erant errore salvandæ.

Qui ergo receperunt sermonem ejus, baptizati sunt. Hunc locum alia translatio juxta proprietatem Græcæ veritatis ita habet : *Illi quidem recipientes libenter verbum ejus baptizati sunt.* Qua interpretatione videtur manifestius expressum quia non quidam ex eis qui audierant verbum Petri, sed omnes qui ad audiendum convenerant libenter hoc audientes baptizati sunt.

Dominus autem augebat qui salvi ferent quotidie in

idipsum. In Græco ita legitur : *Dominus autem au-
gebat qui salvi fierent Ecclesiæ, ac deinde altera
narratio incipit.*

CAPUT III.

*In idipsum autem Petrus et Joannes ascendebant
in templum ad horam orationis nonam.* Quod super-
riori sententiæ ita potest aptari : Cum Dominus
quotidie prædicantibus apostolis in Ecclesiam suam
credentes aggregaret, ascendebant apostolorum
primi in templum, Deum rogaturi in idipsum, id est,
ut Ecclesiæ suæ semper augmenta procuraret.

Et protinus consolidatae sunt bases ejus et plantæ.
Bases nomen Græcum est, et in ipso Græco sic
positum, quod Latine *fundamentum* significat : quo nomine
gressus ejus confirmatos indicat, sicut etiam Latine qui-
dam interpretati sunt. Sed sciendum est quod gressus
proprie apud Græcos *δαιμόνια* vel *ποταμὸν* vocantur.

Et impleti sunt stupore et exstasi. Alia Editio pro
exstasi, id est, excessu mentis, admirationem non
proprie possit ; quia major admiratio solet non-
nunquam mentem ad excessum deducere, et ultra
consuetum cogitandi modum ad altiora transferre.

*Deus patrum nostrorum glorificavit Filium suum
Jesum, quem vos quidem tradidistis, etc.* In Græco
habetur consequentius : *Deus patrum nostrorum
glorificavit puerum suum Jesum.* Conveniebat nam-
que ut sermonem de Domino his qui eum occiderant,
faciens doctor sapiens, primo humanitatis, quæ
tradi et interfici potuit, recordaretur ; deinde pau-
latim resurrectionis gloria ejus patefacta, Deum
quonque hunc et Dei Filium esse declararet. Denique
paulo post Auctorem eum vitæ appellat. Et in clau-
sula sermonis apertius : *Vobis, inquit, primum Deus
suscitans Filium suum, misit eum benedictentem vobis,
ut deleantur vestra peccata, ut cum venerint tempora
refrigerii a conspectu Domini, tunc vestra deleantur
peccata.* Tempora autem refrigerii discretionem
universalis judicii et justorum redemptionis dicit,
de quo ipsi tribulationes quidem passi, sed spe salvi
facti dicunt Domino in psalmo : *Transivimus per
ignem et aquam, et induzisti nos in refrigerium* (Psal.
lxv). Tunc etenim plene delebuntur nostra peccata,
cum virtute resurrectionis novissima inimica des-
tracta fuerit mors (I Cor. xv). In quadam transla-
tione hunc versum ita propter explanationem sensus
positum invenimus : *Ut cum venerint tempora refri-
gerii, veniant et vobis a facie Domini.* Et revera in
Græco sic scriptum est, cum additamento pronominis
illius : *Ut cum venerint vobis tempora refrigerii a
facie Domini.*

*Quem oportet cælum quidem suscipere usque in tem-
pora restitutionis omnium, quæ locutus est per os san-
ctorum suorum a sæculo prophetarum.* Hoc est quod ei-
dem Domino Jesu Christo a Deo Patre dictum Psalmista
testatur : *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos
tuos scabellum pedum tuorum* (Psal. cix). Assumptus
namque est in cælum, et sedet a dextris Dei. In qua
nimirum sede paternæ majestatis semper divinitus
manet, neque inde unquam abfuit, verum in assum-

pta humanitate venturus est de cælo ad iudicandum
vivos et mortuos, quando omnes inimici ejus sub-
dentur pedibus ejus, et restituentur omnia quæ locu-
tus est Deus per omnes prophetas ab initio sæculi ;
quia, cum sanctis omnibus ad æternam vitam cum
Domino inrantibus, reprobi cum diabolo omnes
perpetuas pœnas subibunt, nihil restabit omnino,
quod prophetæ nobis ultra sperandum promittant,
eo quod utraque pars, et boni scilicet et mali ir-
revocabilem in ultimo examine sententiam a justo
iudice perceperint. Multumque fallitur et fallit Ori-
genes, qui se post hoc iudicium longissimo licet
temporum distante intervallo, cum cæteris peccato-
ribus, qui a sinistra iudicis cum diabolo missi fue-
runt in gehennam, liberandum putat, et ad regnum
B cœlestis perducendum, quasi hoc eis promittente
propheta qui ait : *Et claudentur ibi in carcerem, et
post dies multos visitabuntur* (Isai. xxiv), cum mani-
festa sit juxta sanos sensus prophetæ sententia, qua
hostes ac persecutores sanctæ Ecclesiæ singulos in
die exitus sui in gehennam rapiendos prædixit, sed
cunctos in die judicii ad modicum inde relaxandos
prævidit, dum, recepto corpore immortalis, denuo
duplicem in pœnam mortis præcipitentur æternæ.
Nam et hoc prophetam in hac sententia intendiaso
sequentia ipsius verba declarant, qui cum dixisset :
Et post dies multos visitabuntur, continuo subiecit :
Et erubescet luna, et confundetur sol (Ibid.), quod in die
judicii futurum non solum prophetia, sed et evange-
lica verba declarant.

C *Moyses quidem dixit : Quia prophetam vobis susci-
tavit Dominus Deus vester de fratribus vestris, tanquam
meipsum audicis juxta omnia quæ locutus fuerit vo-
bis, etc.* Initium hujus loci in Græco plus habet :
*Moyses quidem dixit ad patres vestros : Quia propheta
vobis suscitavit Dominus Deus vester.* Patet autem
virtus sententiæ, quia Dominus noster de populo
Israel veritatem carnis assumpsit, apparens in simi-
litudinem Moysi, ut sicut ille carnalem Israel cære-
monis et sacris legalibus instructum ac purificatum,
in terram repromissionis introduxit, ita et Dominus
per gratiam Evangelii spiritalem Israel de toto orbe
congregans, ad cœlestia regna perduceret. Et sicut
illi qui legem Moysi contempserunt de terra repromis-
sionis sunt ab inimicis nationibus ejecti, sic et hi qui
D doctrinam evangelicam gratiæ despexerunt de cœtu
sanctorum per ultores spiritus expellantur. Hoc est
enim quod sequitur :

*Erit autem, omnis anima quæcumque non audierit
prophetam illum, exterminabitur de plebe.* Verum notan-
dum quia beatus Petrus hic non verba Moisaicæ sen-
tentiæ, sed sensum tenere curavit. Scriptum namque
est in Deuteronomio, dicente Moysi ad filios Israel :
*Prophetam de gente tua, et de fratribus tuis sicut me, sus-
citant tibi Dominus Deus tuus, ipsum audies, ut petisti
a Domino Deo tuo in Horeb* (Deut. xviii). Et paulo
post : *Et ait Dominus Deus mihi, Bene omnia locuti
sunt : Prophetam suscitabo eis de medio fratrum sue-
rum similem tui, et ponam verba mea in ore ejus, loque-*

ταρταε ad eos omnia quæ præcepero illi. Qui autem verba ejus quæ loquatur in nomine meo audire noluerit, ego ultor existam (Ibid.). Pro quo Petrus posuit: Exterminabitur de plebe, manifestius insinuans hunc esse modum divinæ ultionis, ut qui cœlestia mandata contempnunt ab electorum sorte reddantur extorres. Et hic ergo et multis aliis in locis, ubi apostoli et evangelistæ de Veteri Testamento exempla posuerunt, perspicuum est eos Scripturarum sensum quæsisse, non verba, nec magnopere de ordine sermonibusque curasse, ut intellectui res pateret.

Dicens ad Abrahā: Et in semine tuo benedicentur omnes familiæ terræ. Ex utroque hoc testimonio et illo videlicet quod ad Moysen, et illo quod ad Abraham a Domino promulgatum est, et severitas ejus et bonitas declaratur: bonitas quidem in eis qui, accepta fide Christi, benedicti merentur ab illo; severitas vero in illis qui merito sui contemptus et inobedientiæ de plebe benedictorum exterminantur, id est, extra terminos æternæ beatitudinis ejiciuntur. Ita autem dictum est: In semine tuo benedicentur omnes familiæ terræ, quomodo in Evangelio dictum est: Erat lux vera quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum (Joan. 1). Non enim vel omnes familiæ terræ benedicuntur in Christo, vel omnis homo veniens in mundum illuminatur a Christo, cum plures multo sint quæ in tenebris et maledictione, quo nati sunt, primæ transgressionis vitam transigentes, vel etiam pejora addentes, in æternum damnantur. Sed intelligendum quod in semine Abrahæ, hoc est, in Christo benedicantur omnes familiæ terræ, quæcumque benedicendæ sunt; ejusque gratia illuminetur omnis homo, quicumque ad sortem sanctorum, quæ est in luce, pertinet: nec sit aliud nomen sub celo datum hominibus in quo oporteat nos salvos fieri (Act. 17). Quamvis et ita recte possit intelligi, nullam esse cognationem, sive familiam terræ, in qua non aliqui benedictionem supernæ hæreditatis accipiant: ex illis dico familiis, sive cognationibus septuaginta et duobus, in quas post diluvium in constructione turris divisum esse genus humanum legitimus. Benedicentur ergo in semine Abrahæ, videlicet Mediatore Dei et hominum homine Jesu Christo, omnes electi, non solum qui post Incarnationem ejus in eum crediderunt, verum etiam hi qui Incarnationis ejus tempora nascendo in carne præcesserunt. Omnibus namque idem homo Deus ad cœlos ascendens, januas regni cœlestis aperuit, omnibus in die iudicii diciturus est: Venite, benedicti Patri mei, percipite regnum (Matth. 25).

CAPUT IV.

Supervenerunt sacerdotes et magistratus templi. Magistratus numero singulari legendum est, quod ex Græco facillime claret, ubi στρατηγός singulariter scriptum est: pro quo Latine in quibusdam Codicibus præpositum templi, in aliis rectius prætorum templi scriptum invenimus. Nam Græce prætor στρατηγός, magistratus autem sive princeps ἀρχων dicitur.

Dixit ad eos: Principes populi et seniores. In Græco

habetur plus, Et seniores Israel audite. Similiter in sequentibus, ubi dictum est: In hoc iste astat coram vobis sanus: in Græco habetur: Coram vobis sanus, hodie, et in alio nullo.

Videntes autem Petri constantiam et Joannis, contempto quod homines essent sine litteris et idiotæ, admirabantur. Sine litteris dicitur, non quod litteras nescirent, sed quod grammaticæ artis peritiam non haberent. Nam in Græco apertius, pro hoc verbo, ἀγράμματοι, hoc est, illitterati, habetur, idiotæ autem proprie imperitii vocantur. Denique in Epistola ad Corinthios, ubi scriptum est: Et si imperitus sum, sed non scientia (II Cor. 11), pro imperito in Græco ἰδιώτης habetur.

Quia omnes clarificabant, id quod factum fuerat. Melius habetur in Græco: Omnes enim glorificabant Deum, in eo quod factum fuerat. Et quod in nostris Codicibus additum est, In eo quod acciderat, in Græco non habetur. Et quidem glorificabant et clarificabant ex uno, Græco, quod est ἰδοξάζον, solent indifferenter in Latinum transferre, sed distat inter clarificari factum, et Deum in facto clarificari, sive glorificari. Clarificari namque facta sive dicta aliqua, est in notitiam hæc plurimorum fama vulgante deferri, quod etiam de humanis rebus mirifice gestis fieri potest; Deum autem clarificari, sive glorificari, in factis hominum, proprium est christianæ pietatis et humilitatis, præcipiente ipso ac dicente: Videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in cœlis est (Matth. 5).

Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania? Non quasi nescius interrogat propheta, sed vesaniam mirando impiorum corripit eos qui adversus Dominum Salvatorem, nihil ab eo læsi, imo multis beneficiis adjuti, consurrexerunt. Gentes autem propter milites Romanorum, populos propter Judæos posuit. Unde apte gentes fremuisse, populi autem meditati esse inania adversus Deum dicuntur. Judæorum namque procures sedula meditatione, quomodo Dominum morti traderent, tractabant; milites vero nihil ei intulisse, nihil insidiarum tentandis reperiuntur, sed tantum in contumeliam et mortem ejus imperiis obtemperasse præsidis. Unde et fremere dicti sunt, imperito scilicet motu atque incondito agitati; et quia fremitus proprie ferarum est, merito fremere dicti sunt qui, ratione postposita, belluino furore succensi sunt. Quod autem populi inania meditati esse perhibentur, respicit ad hoc quod in præcedente psalmo de beato viro dicitur: Sed in lege Domini voluntas ejus, et in lege ejus meditabitur die ac nocte (Psal. 1). Sicut enim beatus est qui in meditatione divinæ legis suum tempus omne transigit, ita perpetuis est miseriis jure deputandus ille populus, qui non solum a meditando Dei lege se superbiens avertit, sed et contra ipsum legis auctorem Deum ac Dominum suum crebra sese meditatione insanus exerevit.

Astiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum adversus Dominum et adversus Christum ejus.

Principes Judæorum, et ipsum Pilatum dicit; reges autem plurali numero propter Herodem tetrarcham ponit, sicut sequentia apostolorum verba testantur. Quamvis possit recte plurali regum appellatione designari ipse Herodes tetrarcha, qui in nece Domini consensus præbuit Pilato, et ille ejusdem nominis et militæ, qui in persequendo Dominum mox natum pueros necavit in Bethlehem. Qui etsi non eodem tempore, eodem tamen odio ac nequitia mentis, cum principibus Judæorum *adversus Dominum astiterunt et convenerunt in unum*. Notandum autem quod horum versuum talis est concatenatio, ut et prior de secundo accipiat clausulam, qua dicitur *adversus Dominum et adversus Christum ejus*, et secundus de primo accipiat adverbium *quare*, ut sit plena utriusque possessio: *Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania adversus Dominum et adversus Christum ejus? Quare astiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum, adversus Dominum et adversus Christum ejus? Reges autem terræ dicit ad distinctionem eorum quibus in terra peregrinantibus regnum servatur in cælis.*

In eo quod manum tuam extendas, sanitates et signa et prodigia fieri per nomen sancti Filii tui Jesu. In Græco habetur, *Per nomen sancti Pueri tui Jesu*: quod magis apostolorum votis congruere videtur, qui per omnia satagebant ut homo quem crucifixerunt Judæi, clarescentibus per nomen ejus miraculorum signis, in cælum assumptus, et Dei esse Filius innotesceret.

Et loquebantur verbum Dei cum fiducia. In Græco habetur additum: *Omni volenti credere*. Sed et in sequenti lectioe, cum dictum esset: *Multitudinis autem credentium erat cor unum et anima una*, et hic in Græcis exemplaribus, quod nostri Codices non habent, adjunctum est: *Et non erat separatio in eis ulla*. Ac deinde, quod et in nostris Codicibus continetur subillatum: *Nec quisquam illorum quos possidebant aliquid suum esse dicebant*. Quam sententiam etiam beatus Cyprianus in libro Testimoniorum tertio sic posuit, dicens: « Turba autem eorum qui crediderunt anima una ac mente agebatur; nec erat inter illos ullum discrimen, nec quisquam suum judicabat ex bonis quæ eis erant. » Convenit autem hic locus et aptissima ratione concinit ei quod supra dictum est, quia qui Spiritum sanctum acceperunt in die sancto Pentecostes, cum omnes Galilæi essent, cunctorum qui de diversis mundi partibus aderant et Judæorum et proselytorum linguis loquebantur. Illic etenim per adunationem linguarum discrepantium pulcherrimo præsignio designabatur, quod sancta Ecclesia per donum ejusdem Spiritus in diversis per orbem nationibus et linguis unum esset cor et animam habitura. Non enim omnium credentium est linguis loqui omnibus, sed diversarum adunatio linguarum in fide Christi indicio fuit, quia *Dominus unus, una fides, unum baptisma, unus Deus et Pater omnium (Ephes. iv)*.

Sed erant illis omnia communia. Latine communia Græce dicuntur *κοινὰ*, a quo nomine constat perfe-

ctos Dei famulos *κοινός* Græce, id est, communiter viventes, et *κοινὸν* habitacula eorum esse vocata; *ξίον* namque lingua eorum vitam constat appellari, non eam vitam quæ morti contraria est; sed illam dom quærimus, qua quis conversatione vitam ducat, in militia, an in agricultura, an in arte qualibet honesta, vel turpi, monachus sit, an laicus, an clericus. Cæterum, vita qua a mortuis discernitur *ζωή* nuncupatur a Græcis. Qui ergo ita vivunt ut sint eis omnia communia in Domino, recte composito ex duobus uno nomine, *κοινός* vocatur. Quæ nimirum vita tanto cæteris sæculi hujus conversationibus felicior est, quanto statum futuri sæculi etiam in præsentem imitatur, ubi sunt omnia omnibus communia bona beatis, cernentibus ejus gloriam, a quo omnia bona sunt; et quia ibi summa pacis et securitatis gratia regnat, recte civitas in qua hujus vitæ typus præcessit Jerusalem, id est Visio pacis, dicta est. Unde notanda rerum simul locorumque distantia, siquidem in opere superbia turris, lingua et mens humani generis cum esset una, merito iniquitatis discissa est, ita ut cum omnibus ibi linguis loquerentur homines, nemo tamen proximi sui voluntatem aut verba cognosceret. Porro in Jerusalem eadem sunt linguæ merito humilitatis unitæ, unaque omnibus lingua, eadem erat voluntas et anima. Quod nimirum usque hodie toto orbe geritur, dum electi in multifaria divisione loquularum, uno ac non diviso corde et intentione Domino famulantur; at vero reprobi ita omnes diabolo deserviunt, ut eadem servitus mente et pugnaci plerumque inter se studio et certamine geratur, propter quæ eorum civitas recte Babylon, id est, confusio nominatur.

Joseph autem qui cognominatus est Barnabas ab apostolis, quod est interpretatum filius consolationis, levites Cyprius genere, cum haberet agrum vendidit illum, etc. Mirum quomodo hunc Barnabam, qui postea cum Paulo gentium est ordinatus apostolus, ac post longum ejus contubernium denuo Cyprium, unde ortus fuerat, prædicaturus rediit, Eusebius, in Historia ecclesiastica, de numero esse septuaginta discipulorum Domini Salvatoris arbitratur, cum manifeste scribat beatus Lucas eum post ascensionem Domini ad discipulatum apostolorum venisse; nisi forte putandum est eum prius ita discipulatum Christi secutum, ut necdum renuntiaverit omnibus quæ possidebat. Quod utrum evangelicæ doctrinæ convenit, cuivis facillime patet.

CAPUT V.

Exsurgens autem princeps sacerdotum, et omnes qui cum illo erant, etc. Hæc lectio in Græco ita incipit, respiciens ad priora: *Et videns hæc, exsurgens princeps sacerdotum.*

Ut audierunt autem hos sermones magistratus templi, et principes sacerdotum, ambiebant de illis quidnam fieret. Et hic magistratus singulari numero legendum, sicut etiam in sequentibus ubi dicitur: *Tunc abiit magistratus in templum cum ministris.* Græcum namque exemplar utroque in loco singulariæ:

επιστολῆς, id est, *prætor*, habet. Verum sciendum quod hic locus plus habet in Græco, ita enim scriptum est: *Ut audierunt autem verba hæc sacerdotes et magistratus templi, et principes sacerdotum, mirabantur, et ambigebant de illis, quidnam vult hoc esse?*

Et interrogavit eos princeps sacerdotum dicens: *Præcipiendo præcepimus vobis, etc.* Consequentius habetur in Græco: *Nonne præcipiendo præcepimus vobis? Namque ita loqui magis interroganti convenit.*

Obedire oportet Deo magis quam hominibus. Interrogative legitur in Græco: *Obedire oportet Deo magis, an hominibus?* et apte stultam ac temerariam pontificis interrogationem Apostoli fixa ac prudenti responsione refutarunt.

Deus patrum nostrorum suscitavit Jesum. In Græco habet *Puerum suum Jesum*, juxta illud Psalmistæ: *Da potestatem puero tuo; salvum fac filium ancillæ tuæ (Psal. lxxv).*

Et nos testes sumus horum verborum, et Spiritus sanctus quem dedit Deus omnibus obedientibus sibi. Nos sumus testes, quia gloriam resurrectionis ejus vidimus, quia ascendentem in caelos oculis persecuti sumus.

Testis est et Spiritus sanctus, quia ut magnalia Dei vobis licet resultantibus invincibiliter prædicemus, ipse nos sua præsentia roboravit, ipse in nobis loquens hæc quoque verba formavit. Et hoc est quod eis Dominus promissit dicens: *Cum autem venerit Paracletus, quem ego mittam vobis a Patre, Spiritum veritatis, qui a Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me, et vos testimonium perhibebitis (Joan. xv)*, id est, ille vos inspirando ut loquamini, vos autem foras testimonium loquendo, perhibebitis de me.

Surgens autem quidam in concilio Pharisæus, nomine Gamaliel, legis doctor, etc. De hoc Gamaliel et in libro sancti Clementis legimus, quia discipulus apostolorum occulte fuerit, sed eorum consilio inter Judæos ad mitigandum eorum furorē, ubi necessitas ingrueret, sit manere præceptus; sed hoc ita esse veraciter gestum certissime hodie per revelationem reliquiarum beatissimi protomartyris Stephani cunctis late Christi Ecclesiæ innotuit, quæ per eundem virum divina dispositione facta est. Apparuit namque in visione sancto Dei famulo et presbytero Luciano, ut idem Lucianus presbyter postmodum omnibus Ecclesiæ scripsit; et ubi sanctus Stephanus esset tumulatus, simul et Nicodemus, qui Dominum cum Joseph sepelivit, necnon et ipse Gamaliel cum filio suo Abibam, suavissima ostensione perdocuit.

Post hunc exstitit Judas Galilæus in diebus professionis. In Græco habetur, *In diebus ἀπογραφῆς*, hoc est, *in diebus conscriptionis census*, quomodo etiam in historia ecclesiastica Latine interpretatum habemus.

Et nunc itaque dico vobis: Discedite ab hominibus istis, et sinite illos. In Græco plus habetur: *Non coinquant manus vestras.*

Si vero ex Deo est, non poteritis dissolvere eos. Et

in Græco hic plus habetur: *Neque vos, neque principes vestri.*

Ne forte et Deo repugnare inveniamini. Pro eo quod nos habemus *Deo repugnare*, vel, sicut quidam interpretati sunt, *Deo repugnantes*, in Græco unum nomen est positum, *θεομάχος*. Quod ideo commemorandum putavi, ut cum in historiis *θεομάχος* aut *θεομαχίαν* invenimus, virtutem noninis certius scire possimus.

CAPUT VI.

Illos statuerunt antè conspectum apostolorum, et orantes imposuerunt eis manus. Non illi qui eos statuerunt, sed apostoli, imposuerunt eis manus. Etenim communis quidem dispensatio exigebat ut ministri pro viduis viri eligerentur; verum ubi inventi sunt qui digni ad hoc ministerium esse viderentur, crescente gradatim, ut solet, providentia consilii salutaris, placuit eisdem lectores ipsos altaris quoque sacri ac dominici sanguinis, sicut et refectionis mensæque communis multitudinis credentium ministros ordinari: quod probatum est verbo quo dictum est: *Et orantes imposuerunt eis manus.* Hoc etenim proprium est eorum qui de communi fidelium numero ad sacrosancti altaris promoventur officium.

Stephanus autem plenus gratia et fortitudine faciebat prodigia et signa magna in populo. In Græco habetur additum *In nomine Domini nostri Jesu Christi*. Scripsi autem in præcedenti libro Stephanum interpretari coronatum, nec longe est a vero quod scripsi. Verum solertius ediscens, inveni non coronatum Græce, sed coronam significare Stephanum. Est enim hoc nomen generis masculini apud eos, ideoque viro conveniens; coronatum autem *στρατηγόρον* appellari, quasi, coronam ferentem. Denique in psalmo ubi canimus: *Benedices coronam anni benignitatis tuæ (Psal. lxxiv)*, versus ille apud Græcos ita incipit *εὐλογίσαι τὸν στρατηγόν*. Cujus mysterium nominis pulchre exponens Eusebius: « Statim, inquit, post ordinationem suam lapidatus ab his qui et Dominum occiderunt, per quod et nominis sui Stephano corona datur a Christo. » Vocatur autem corona apud Græcos etiam neutro genere *στῆμμα*. Quod ideo commemorandum putavi, quia sæpe Latinis etiam libris nomen hoc inditum reperimus.

Surrexerunt autem quidam de synagoga, quæ appellatur libertinorum et Cyrenensium, etc. Et in ipso Græco nomen libertinorum scriptum est. Dicuntur autem libertini filii libertorum, hoc est, eorum qui post servitutem manumissi ac libertate donati sunt. Constat ergo quia de servili erant stirpe procreati, qui primi adversus fidem Christi rebellarunt; qui etsi emancipati sunt a dominis hominibus, servi tamen esse peccati nequaquam destiterunt. In quorum persona decenter figurati sunt nequissimi fidei et totius sanctitatis persecutores hæretici, de quibus ait Petrus: *Superbia enim vanitatis loquentes, pelliciant in desideriis carnis luxuria eos qui paululum effugiunt, qui in errore conversantur, libertatem illis promittentes, cum ipsi servi sint corruptionis (II Petr. ii).*

Cui nimirum servituti contraria est libertas Spiritus, A quam habebant Hierocenses, in quorum laude prædicantibus Paulo et Sila dicitur: *Hi autem erant nobiliores eorum qui sunt Thessalonicae, qui susceperunt verbum cum omni aviditate, quotidie scrutantes Scripturas.*

Et non poterant resistere sapientiæ, et Spiritui sancto qui loquebatur. In Græco habetur plus: *Et non poterant resistere sapientiæ, quæ erat in eo, et Spiritui sancto qui loquebatur: propter quod redarguerentur ab eo cum omni fiducia. Cum ergo non possent contradicere veritati, tunc submiserunt viros qui dicerent, etc.*

CAPUT VII.

Dixit autem princeps sacerdotum. In Græco additum est *Stephano*, ac deinde subiunctum: *Si hæc ita se habent.*

Qui ait: Viri fratres et patres, audite: Deus gloriæ apparuit patri nostro Abraham. Quia beatus Stephanus simulabatur dixisse verba blasphemie in Moysen et Deum, in ipso initio sui sermonis vigilantissime illorum calumnie occurrit dicens, ipsum Deum, qui loquebatur patribus et prophetis, Deum esse majesticis et gloriæ. Qui etiam ubi ad Moysi usque tempora loquendo pervenit, ipsum quidem dignis laudibus extulit; sed illos rebelles, ejusque verbis semper inobedientes existisse probavit. Sed notandum, quanta utatur arte loquendi; sic etenim ad suos persecutores cœpit loqui, quasi timeret eos: *Viri fratres et patres, audite.* Quid lenius, quid clementius conciliabat auditorem, quam ut commendaret Salvatorem? Blande cœpit, ut diu audiretur. Et quia hic fuerat accusatus, quod verba dixerit contra Deum et legem, sicut verum se Deum prædicare principio monstravit concionis, ita quoque legislationem illis exposuit, ut ejus legis esset prædicator, cujus accusabatur esse vastator. Verum in processu sermonis cum errores eorum et novos redargueret et veteres, manifestissime quantæ auctoritatis animum haberet, quantum a timore iniurici libera esset sua anima perdocuit.

Et positi sunt in sepulcro, quod emit Abraham pretio argenti. In Græco habetur *Pater noster Abraham*, quod ipsum beatus Stephanus auditoribus blandiendo, ut diutius ac libentius audiretur adjecit.

Cum appropinquaret autem tempus remissionis, quam confessus erat Deus Abraham. Melius habetur in Græco: *D* *Quam pollicitus erat Deus Abraham.*

Et accedente illo ut consideraret, facta est vox Domini: Ego Deus patrum tuorum. In Græco ita scriptum est: *Facta est vox de cælo dicens ad eum: Ego sum Deus fratrum tuorum, solve calceamenta de pedibus tuis. Locus enim in quo stas terra sancta est.* Hic locus juxta moralem sensum hoc admonet, ut stantes in Ecclesia, quæ merito terra sancta vocatur, mortuis operibus renuntiemus.

Et tradidit eos servire militiæ cæli, sicut scriptum est in libro Prophetarum. Numero singulari dicit quia duodecim prophetarum unus apud Hebræos liber est, et non libri duodecim, juxta numerum eorumdem

prophetarum. Militia cæli autem aliquando quidem angelorum exercitus appellatur: hoc tamen in locis videtur consequentius, quia militiam cæli sidera dixerit, cum protinus addit testimonium prophetæ, in quo sidus Dei sui pro Deo; tabernaculum Moloch, pro tabernaculo Dei veri suscepisse coarguantur.

Dura cervicis et incircumcisi cordibus et auribus, vos semper Spiritui sancto restitistis. Ostendit eis circumcisionem præputii, de qua contra gratiam Evangelii gloriabantur nihil valere ad salutem, qui cogitationem et auditum habere probabatur immundum. Et simul hæc loquendo quasi interpretans exponit eis quid significaverit Angelus, cum Moysi in igne flammæ rubi apparuit, ita ut rubus arderet nec combureretur. Ignis namque Spiritum sanctum designat; B rubus, quod est genus quoddam spinarum, peccata illius populi figurate denuntiabat. Apparuit ergo Moysi Dominus in rubo ignem habente, sed non combusta, ut indicaret quod ipse quidem cum illustratione atque ardore sancti Spiritus ad erudiendum populum veiret, nec tamen peccata ejusdem populi esset consumpturus, quin potius ejus peccata beneficiis ille densissimis suæ nequitiæ spinetis semper obsisteret.

Ecces video cælos apertos. Quod Latine dicitur *video*, Græce dicitur *θεωρῶ*, a quo verbo derivatum est nomen theoreticæ, id est contemplativæ vitæ. Per quam nonnulli electorum, in hæc adhuc vita retenti, mundato diligentius oculo cordis, futuræ vitæ gaudia speculari divinitus sublimati, meruerunt, quomodo in præsentibus sanctus Stephanus, quomodo Paulus, C quando ad tertium cælum raptus est, et multi alii alias. Unde etiam Deus Græce *θεός* vocatur, eo quod universam videat, omniaque nuda et aperta sint oculis ejus.

Domine, ne statuas illis hoc peccatum. Et cum hoc dixisset, obdormivit. Pulchre dicit *obdormivit*, et non dixit *Mortuus est*. Obtulit enim sacrificium dilectionis, et obdormivit in spe resurrectionis.

CAPUT VIII.

Facta est autem in illa die persecutio magna in Ecclesia, quæ erat Jerusalem, et omnes dispersi erant per regiones Judææ et Samariæ præter apostolos. Si dispersa Ecclesia apostoli remanserunt in Jerusalem, ut Lucas ait, constat quia mendacium scripsit ille qui ex persona Melitonis episcopi Asiæ librum exponens de obitu beatæ Genitricis Dei, dicit quod secundo post ascensionem Domini anno apostoli fuerint omnes toto orbe ad prædicandum in suam quisque provinciam divisi: qui universi, appropinquante obitu beatæ Mariæ, de locis in quibus prædicabant verbum Dei, elevati in nubibus rapti sunt Jerusalem, ac depositi ante ostium domus ejus, inter quos etiam Paulus, nuper ex persecutore ad fidem Christi conversus, qui assumptus est cum Barnaba in ministerium gentium: quæ scriptura etiam specialiter de Joanne apostolo refert, quod eo tempore Ephesi prædicaverit: quæ cuncta verbis beati Lucæ aperte contradicunt, quibus narrat apostolos, cæteris fidelibus a Jerusalem propulsis, remansisse ibidem, et prædicasse per omnia, donec Ecclesia per totam Jæ-

drum et Samariam et Galilæam pacem haberet. Quod in uno anno perfici non potuisse nulli dubium est. Qui etiam manifeste insinuat Paulum non secundo post ascensionem Domini anno, sed longo post tempore in ministerium gentium cum Barnaba ordinatum. Absit autem ut credamus beatum Joannem apostolum, cui Dominus in cruce matrem suam virginem virgini commendavit, post unum annum recessisse, et eam reliquisse solam, ac tanto tempore defectam, ut etiam corpus suum defunctæ timeret ad hostibus esse comburendum; eumque, postquam raptus est in nubibus, ad se rediisse velut oblitum sive incuriosum sui, sollicita precaretur dicens: « Rogo te, fili Joannes, ut memor sis verbi magistri tui Domini mei Jesu Christi, qui me commendavit tibi. Ecce enim vocata ingrediar viani universæ terræ. Audivi autem consilia Judæorum dicentium: Expectemus diem quando moriatur quæ portavit Jesum Nazarenum, et corpus ejus comburamus; nunc ergo, filii, curam habeto exsequiarum mearum. » Hæc ideo commemorare curavi, quia nonnullos novi præfate volumini contra auctoritatem beati Lucæ incauta temeritate assensum præbere.

Curaverunt autem viri timorati Stephanum, et fecerunt planctum magnum super illum. Hujus planctus et interfectionis beati Stephani bene meminit liber revelationis reliquiarum ejus, cujus et supra mentionem fecimus, in qua refertur Gamaliel dixisse in visione inter alia Luciano presbytero: « Ego sum Gamaliel, qui Paulum Christi apostolum nutriti, et legem docui in Jerusalem. Hic necum in Orientali parte monumenti jacet; ipse est dominus meus. Stephanus, qui lapidatus est a Judæis et principibus sacerdotum in Jerusalem pro fide Christi foras portatus quæ est ad Aquilonem, quæ ducit ad Cedar; ubi die ac nocte jacuit projectus, ut sepultura ei non daretur, secundum mandatum impiorum principum, ut a feris consumeretur corpus ejus. Ex Dei autem voluntate non tetigit eum unus ex his, non fera, non avis, non canis. Ego Gamaliel compatiens Christi ministerio, et festinans habere mercedem et partem cum sancto viro fidei, misi per noctem quantos noveram religiosos, et in Christo Jesu credentes, habitantes in Jerusalem in medio Judæorum: et hortatus sum eos, et necessaria substantiæ ministravi, ac persuasi illis occulte ire, ut portarent ejus corpus meo vehiculo in villam meam, hoc est, in Caphar Gamatan (quod interpretatur, villa Gamalielis), viginti millia habens a civitate; et ibi feci illi planctum fieri diebus quadraginta quinque, et poni eum in meo monumento novo in Orientali theca, et præcepi eis quæcumque necessaria erant, pro ejus planctu ex meo dari. »

igitur qui dispersi erant, pertransibant evangelizantes verbum Dei. Pro dispersi, in Græco habetur disseminati, id est, dispersantes. Nam ipsi erant de quibus dixit Isaias: Omnes qui viderint eos, cognoscant illos, quia isti sunt semen cui benedixit Domi-

• Forte scribendum *diasperantes*, quod in exemplari

nus, et de quibus Dominus in parabola Evangelii: Semen autem bonum, hi sunt filii regni (Matth. xiii). Disseminatum est ergo hoc semen per regiones ut messis fidei, quæ in Jerosolymis cœpta est, primo Judæam et Samariam, deinde totum orbem impleret. Denique de eisdem dispersis sive potius disseminatis in sequentibus legimus quia non solum Judæis, sed et Græcis loquebantur verbum, nascentisque in Antiochia Ecclesiæ per hos nobilissima sunt fundamenta posita.

Philippus autem descenderat in civitatem Samariæ, et prædicabat illis Christum. Et hic ex numero disseminatorum erat, qui primus Samariæ Christum prædicabat, cœptumque per diaconum, quod ait apostolus Christus: Et eritis mihi testes in Jerusalem, et in omni Judæa et Samaria (Act. i).

Vir autem quidam, qui ante fuerat in civitate magnus seducens gentem Samariæ. Pro eo quod est *seducens*, in Græco scriptum est ἔξορῶν, quod significat in extasin, id est, mentis excessum, sive stuporem et admirationem, convertens, per ostenta videlicet præstigiatorum suorum.

Cui auscultabant omnes a minimo usque ad maximum, dicentes: Hic est virtus Dei. Hic, non adverbium loci, sed pronomen est. Quasi diceretur: Iste est virtus Dei.

Pecunia tua tecum sit in perditione. Rectius scribitur, in perditionem, juxta auctoritatem Græcam, quam in perditione. Neque enim in ea perditione, quæ homo nefarius erat damandus, pecunia ejus simul erat cum illo futura, sed pecunia quam pro sacrilego mercatu offerebat apostolis, secum retinere, illis accipere nolentibus, jussus est, et hoc in perditionem sui, ut hujus nimirum causa pecuniæ, quam ob injustam emptionem congregaverat, pœnas hæret æternas.

CAPUT IX.

Ecce enim orat, et videt virum Ananiam nomine introeuntem et imponentem sibi manus. In Græco habetur ita: Et vidit in visu virum, hoc est, ἐν ὄψει, quod nomen et Juvenus presbyter in evangelico carmine posuit dicens:

Horsatis hujusce expertes reddite cunctos.

Apparet ergo quia per triduum illud, quo cæcatus futuram lucem gratiam expectabat, nequaquam otiosus torpebat, sed divina potius illustratione sublimatus arcana celestia rimabatur; estque, ut fallor, credibile, quod eo tempore mysterium evangelicæ dispensationis edoctus fuerit, de quo ipse gloriatur ad Galatas dicens: Neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici, sed per revelationem Jesu Christi (Galat. i). Et paulo post: Cum autem placuit ei qui me segregavit de utero matris meæ, et vocavit in gratiam suam, ut revelaret Filium suum in me, ut evangelizarem illum in gentibus, continuo non acquievi carni et sanguini, neque veni Jerosolymam, etc. (Ibid.). Sed et hujus libelli textus quo subditur: Fuit autem cum discipulis qui erant Damasci per dies aliquot, et con-

Græco legitur διασπαρίσας, sonatque Latine disseminat.

tinuo in synagoga prædicabat eis Jesum, quoniam hic est Filius Dei (Act. 13), nequaquam eum ab hominibus aliquid didicisse asseverat, sed tantum post baptismum statim doctoris eximii ministerium suscepisse confirmat. Illi utique comparandus, de quo scriptum est: Quia eloquium Domini inflammavit eum (Psal. 117).

Consilium fecerunt Judæi, ut eum interficerent. Notæ factæ sunt autem Paulo insidiæ eorum; custodiebant autem ei portas civitatis die ac nocte, ut eum interficerent. Non Judæi custodiebant, sed ipsi cives cum rege suo Archæa, ut ipse qui obsessus est et evasit Apostolus scribit ad Galatas. Et gentiles namque et Judæi quamvis inter se discordent, in Christianorum semper insecutione concordant.

Cum autem venisset in Jerusalem, tentabat jungere se discipulis. In hoc versu in Græco Pauli nomen est appositum: Cum venisset autem Paulus in Jerusalem, non quia illo adhuc tempore sic vocaretur, priusquam Sergium Paulum, Cypri præconsulem ad fidem Christi converteret, sed præoccupando nunc ita vocatur, opportune dicente beato Luca: ibi præsignare, quia Paulus esset vocandus, ubi eum primo post conversionem Jerosolymam venire, et apostolis junctum esse narraret, ut unde paulo ante superbus Ecclesiæ persecutor exierat, ille nunc humilis Ecclesiæ propugnator intraret. Nam quia paulum Latine modicum significat, jure Paulus ille vocari maluit, qui inter maximas virtutum operationes humilis permanere non omisit. Neque enim putandum est Paulum sive Petrum Hebræa, et non potius Latina vel Græca esse vocabula, cum constet Hebræos per litteram non habere omnibus modis.

Barnabas autem apprehensum eum duxit ad apostolos, et narravit illis quomodo in via vidisset Dominum, etc. Quando hæc facta sint, et ad quos apostolos Paulum deduxerit Barnabas, ipse Paulus ostendit, scribens ad Galatas: Cum autem placuit ei qui me segregavit de utero matris meæ, et vocavit per gratiam suam, ut revelaret Filium suum in me, et cætera, usque dum ait: Deinde post annos tres veni Jerosolymam videre Petrum, et mansi apud eum diebus xv. Alium autem apostolorum neminem vidi, nisi Jacobum fratrem Domini (Galat. 1). Quod ergo Lucas subsequenter dicit: Erat autem cum illis intrans et exiens in Jerusalem, hoc per dies quindecim quibus se cum Petro et Jacobo mansisse asseverat, actitatum esse credibile est. Et quod sequitur, ipse in Epistola: Deinde veni in partes Syriæ et Ciliciæ (Galat. 1), et hoc quomodo sit factum, Lucas sic consequenter insinuat dicens: Loquebatur quoque et disputabat cum Græcis, illi autem quærebant occidere eum. Quod cum cognovissent fratres, deduxerunt eum Cæsaream, et dimiserunt Tharsum. Hæc est enim civitas Ciliciæ, et Cæsarea quoque Philippi civitas est Syriæ. Quodque adjungit: Erat autem ignotus facie Ecclesiis Judææ, quæ erant in Christo; tantum autem auditum habebant, quoniam qui persequeretur nos aliquando, nunc evangelizat fidem, quam aliquando expugnabat (Ibid.). Hoc est, quod hic Lucas præmisit, quia ten-

tabat se jungere discipulis, et omnes timebant eum, non credentes quia esset discipulus, donec Barnaba narrante didicerunt. Cum ergo constet quod Paulus post annos tres suæ conversionis venerit Jerosolymam, et apostolorum fuerit numero sociatus, existens adhuc, ut ipse scribit, ignotus facie Ecclesiis Judææ, quæ erant in Christo, errant multum qui apocryphorum libros sectando putant eum, secundo post passionem Domini anno, in apostolatam gentium cum Barnaba jam fuisse ordinatum.

Ecclesia quidem per totam Judæam et Galilæam et Samariam habebat pacem. Ubi Latine dicitur per totam, in Græco habetur καθ' ὅλης. Unde notandum quod ex eo catholica cognominatur Ecclesia, quod per totum orbem diffusa in una pace versatur.

Et consolatione sancti Spiritus replebatur, sive multiplicabatur, ut in Græco scriptum est. Pro eo quod nos dicitur consolatione, Græce dicitur παρακλήσει: unde claret manifeste, quod ideo Spiritus sanctus Paracletus cognominatur, quia, fidelium corda illustrans, Ecclesiam toto orbe multiplicat, et sua gratia replet.

CAPUT X.

Et accersi Simonem, qui cognominatur Petrus; hic hospitatur apud Simonem quemdam coriarium, cujus domus est juxta mare. Omnia plena figuris spiritualibus in Scriptura sancta, etiam nomina et positio locorum. Hospitatur Petrus in domo Simonis, id est, obedientis; et ipse est coriarius, quia doctor Ecclesiæ; ibi gratiam habet mansionem et hospitium dilectum, ubi obedientes invenerit auditores, ubi eos qui castigent corpus suum, et servituti subiciant (1 Cor. 13); qui a Deo muniti in virtutum arce consistent, ut omnes sæculi labentis undas transgressi tranquilla mentis libertate despiciant. Hoc enim est, Simonem coriarium domum, in qua Petrum recipiat in una parte civitatis, quæ est juxta mare, habere, perfectos verbi auditores illa in sancta Ecclesia conversationem tenere, quæ vel fluxum sæculi gloriam, vel temporales ac volubiles ejus terrores, una fidei non fictæ constantia spernant.

Cecidit super eum mentis excessus, et vidit cælum apertum. Apertio cæli futuram jam proxime gentibus revelationem cælestium sacramentorum, et ipsum regni cælestis pandendum designat introitum.

Surge, Petro, occide et manduca. Quod Latine dicitur occide, hoc Græce hoc in loco dicitur θύσον, quod non generale occisionis verbum est, sed illius occisionis proprium, quo hostiæ Deo immolantur. Nam et hostia sive sacrificium Græce θυσία, et altare θυσιαστήριον vocatur. Et in psalmo ubi canimus: Sacrificate sacrificium justitiæ (Psal. 117), Græce dicitur, θύσατε θυσίαν, et, Immola Deo sacrificium laudis (Ibid.), θύσον τῷ Θεῷ θυσίαν. Juxta hanc ergo significationem dicitur Petro: θύσον et manduca, quod noster interpretes transtulit Occide et manduca. Equo autem interpretari poterat Immola et manduca, ut intelligeret ad hoc sibi oblata cælitus diversi generis animantia, ut eos qui per hujusmodi animantia designabatur, prædicando hostiam Domini faceret,

crutos videlicet de noxia vita paternæ traditionis, atque in novam vitam divinæ servitutis per sacramenta Dominicæ passionis translatos.

Quæ Deus purificavit, tu commune ne dixeris. Facilis quidem hujus divinæ vocis patet sensus, quia gentiles quos Petrus adhuc immundos putabat, interna sui Conditoris provisio jam inter mundos computabat. Sed notanda Scripturæ sanctæ consuetudo, quæ immunda solet appellare communia, quia nimirum qui variis servire vult illecebris, mundus esse non valet, dicente Scriptura: *Nemo potest duobus dominis servire (Matth. vi).* Et iterum: *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies (Luc. iv).* Qui ergo mundus esse desiderat, non diversis et multifariis cogitationibus mentem dividat, sed in sola sui Conditoris sequenda voluntate se constringat.

Et Cornelius ait: A nudiusquarta die usque in hanc horam orans eram hora nona in domo mea. In Græco plenius et apertius scriptum est: A quarta die usque in hanc horam eram jejunans et adorans, a sexta hora usque ad nonam. Ubi aperte ostenditur quia quarta die antequam hæc cum Petro loqueretur, jejunus ad horam usque nonam permanebat: et ut jejunium Deo acceptabile fieri posset, a sexta diei hora usque ad nonam, devotis precibus agebat; ideoque quod tanta jejunii et orationis instantia quærebat, obtinere promeruit.

Hic hospitatur in domo Simonis coriarii juxta mare. Confestim ergo misi ad te, et tu bene fecisti veniendo. Sequitur in Græco: *Qui cum advenerit, loquetur tibi.*

Nunc ergo omnes nos in conspectu tuo adsumus, audite omnia quæcunque tibi præcepta sunt a Domino. In Græco habetur: *In conspectu Dei adsumus.* Quod recte dicebatur ab eo qui promptum habebat animum divinæ voluntati, mox ut eam disceret, obtemperare, et ejus ubique majestatem credebatur esse præsentem.

Nobis qui manducamus et bibimus cum illo, postquam resurrexit a mortuis. In Græco additum est *Per dies quadraginta;* et sanctus Augustinus in suo Codice ita haberi declaravit, atque exponendo subjunxit: « Non quod quotidie per dies quadraginta cum illo manducassent atque bibissent. Nam erit contrarium Joanni, qui octo dies illos interposuit, quibus eis visus non est, ut tertio manifestaretur ad mare Tiberiadis. » Cujus sacramentum refectionis simul et jejunii ejus per totidem dies alibi exponens ait: « Jejunavit cum tentaretur ante mortem, cibo adhuc indigens; manducavit autem et bibit, cum glorificaretur, jam cibo non indigens. Illic enim ostendebat in se laborem nostrum, hic autem in nobis suam consolationem quadragenis diebus utrumque definiens. Nam quadraginta diebus jejunavit, cum tentaretur in cremo, sicut in Evangelio scriptum est, ante mortem carnis suæ; et rursus quadraginta diebus cum discipulis fuit intrans et exiens, manducans et bibens post resurrectionem carnis suæ. » Quo numero quadragesimo hujus sæculi significari videtur

excursus, in his qui vocantur per gratiam ad eum, qui non venit legem solvere, sed adimplere. Decem namque præcepta sunt legis jam Christi gratia diffusa per mundum, et quadripartitis est mundus, et decem quadruplicata quadraginta faciunt, quoniam qui redempti sunt a Domino, de regionibus congregavit eos, ab Oriente et Occidente, ab Aquilone et mari (*Psal. cvi*). Jejunans itaque quadraginta diebus ante mortem carnis velut clamabat: *Abstinete vos a desideriis hujus sæculi (I Petr. ii)*; manducans autem et bibens quadraginta diebus post resurrectionem carnis velut clamabat: *Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem sæculi.* Jejunium quippe est in tribulatione certaminis, quoniam qui in agone est ab omnibus abstinens est; cibus autem in spe pacis, quæ perfecta non erit, nisi cum corpus nostrum cuius expectamus redemptionem, induerit immortalitatem, quod nondum adipiscendo gloriamur, sed sperando jam pascimur. Utrumque Apostolus simul non agere ostendit dicens: *Spe gaudentes, in tribulatione patientes, tanquam illud esset in cibo, hoc in jejunio.* Simul enim cum viam Domini carpinus, et a vanitate præsentis sæculi jejunamus, et futuri promissione relicimur, hic non apponentes cor, illic pascentes sursum.

Et stupuerunt ex circumcissione fideles qui venerant cum Petro, quia et in gentibus donum sancti Spiritus effusum est. Audiebant enim illos loquentes linguis, etc. Huic simile est illud ejusdem apostoli Petri, cum rationem redderet Judæis, quare in circumcisis sacramenta baptismi commisisset.

Si ergo, inquit, æquale donum dedit illis Deus, sicut et nobis, etc. Et multa alia sunt testimonia Scripturarum, quæ concorditer attestantur donum Dei esse Spiritum sanctum, in quantum datur eis qui per eum diligunt Deum. In tantum ergo donum Dei est, in quantum datur eis quibus datur; apud se autem Deus est, etsi nemini detur, quia Deus erat Patri et Filio coæternus, antequam cuiquam daretur; nec quia illi dant, ipse datur, ideo minor est illis. Ita enim datur, sicut Dei donum, ut etiam seipsum det sicut Deus. *Spiritus enim ubi vult spirat (Joan. iii).*

CAPUT XI.

Discipulis autem prout quis habebat, proposuerunt in ministerium mittere habitantibus in Judæa fratribus. Quod et fecerunt mittentes ad seniores per manus Barnabæ et Pauli. Videntur hic male intelligentibus discipuli non servasse mandatum Domini, quo ait: *Nolite solliciti esse de crastino (Matth. vi),* vel quod Paulus sæpe de se ipso testatur, quod manibus suis operatus est, ne quem gravaret, non videtur juxta mandatum Domini imitatus volatilia cæli et lilia agri. Sed his et hujusmodi Scripturarum locis satis apparet Dominum nostrum non hoc improbare, si quis humano more ista prouret; sed si quis propter ista Deo milleret, ut in operibus suis non regnum Dei, sed istorum acquisitionem intueatur. Ad hæc ergo regulam hæc totum præceptum redigitur, ut etiam in

ist-rum provisione regnum Dei cogitemus, in militia vero regni Dei ista non cogitemus.

CAPUT XII.

Præcingere, et calcea te caligulas tuas. Pro caliculi sive caligis, ut quidam Codices habent, in Græco sandalia habentur. Calciamenti genus in Evangelio legitur apostolis esse permissum, non utique absque figura my-tici sensus. Habebant enim pedem apostoli nec tectum neque nudum ad terram, ut admonerentur neque occultandum esse evangelium, neque terrenis commodis impendendum, ut possit esse quod scriptum est : *Quam speciosi super montes pedes evangelizantium bona!*

Seditque pro tribunali, et concionabatur ad eos. Pro tribunali, dicit in tribunali. Est enim Latine consuetudinis, ut in hoc nomine ponant pro, ut significent in.

CAPUT XIII.

Dixit Spiritus sanctus : Segregate mihi Barnabam et Paulum in opus ad quod assumpsi eos. Hoc post mortem Herodis factum esse videtur, qui mortuus est tertio Claudii principis anno, qui, est juxta fidem chronicorum, tertius decimus a passione Domini annus. Cum ergo constet Paulum cum Barnaba post tantum tempus peractæ dominicæ passionis in apostolatam esse segregatum, patet profecto eos multum errare, qui librum cujus supra meminimus de obitu sanctæ Mariæ composuerunt vel susceperunt. Scriptum namque est in eodem sigmento, ut sæpe commemoravimus, quod secundo anno post ascensionem Domini, cum moritura esset eadem beatissima Dei genitrix, apostoli jam tunc per orbem ad prædicandum dispersi, subito ad eam visitandam omnes in nube rapti convenerint; in quibus et Paulus nuper ad fidem conversus, ac mox cum Barnaba gentium factus apostolus. Quod longe aliter factum esse, id est, non eam secundo anno post passionem Domini, sed decimo tertio esse ordinatum apostolum, omnis qui beato Lucæ credit, intelligit; ac per hoc præfatum de obitu beatæ Mariæ libellum, cum manifeste erret in tempore, in cæteris quoque suspecta fidei esse comperit.

Invenere quemdam virum magum, pseudopropheta-m Judæum, cui nomen erat Barjesu. In Græco habetur plus : *Quod interpretatur Elimas.*

Resistebat autem illis Elimas magus (sic enim interpretatur nomen ejus) quærens avertere proconsulem a fide. Et hic quoque in Græco habetur plus : *Quoniam audiebat libenter eos.*

Saulus autem, qui est Paulus, repletus Spiritu sancto, et cætera. Quomodo Barnabæ mox post abrenuntiationem mutatum est nomen, ut pro Joseph vocaretur Barnabas, id est, pro aucto, filius consolationis. Postquam enim auctus et appositus est numero electorum, continuo per acceptam Spiritus gratiam filius παραλήσειας, id est, consolationis et vocari et esse meruit; ita Saulus post acceptum apostolatus gradum Pauli nomen accepit. Quia enim de superbo humilis factus fuerat, recte pro Saulo

Paulus vocatus est : Saulus quippe pro Saule impio et persecutore rege, Paulus vero ab humili spiritu et modico nominatur. Paululum enim Modicum est. Unde nomen suum quodammodo interpretans ipse dicebat : *Ego enim sum minimus apostolorum, qui non sum dignus vocari apostolus, quia persecutus sum Ecclesiam Dei (I Cor. xv).*

Et confestim cecidit in eum caligo et tenebræ. Nomen tenebrarum in Græco singulari numero positum est *εκότος*, quod Latinus interpres ideo non est secutus, quia nomen hoc Latine singularem numerum non habet, quod idem et supra similiter positum docuimus.

Et destruens gentes septem in terra Chanaan, sorte distribuit eis terram eorum quasi post quadringentos et quinquaginta annos, et post hæc dedit iudices. Quomodo hic numerus possit intelligi in præcedenti libro nostræ expositionis, diximus. Sed sciendum quod in Græco aliter scriptum est : *Et destruens gentes in terra Chanaan septem, sorte distribuit eis terram eorum. Et post hæc quasi annos quadringentos et quinquaginta, dedit eis iudices usque ad Samuel prophetam.* Quod quomodo conveniat sententiæ, quæ in libro Regum continetur, quia ab exitu Israelis ex Ægypto usque ad ædificationem templi, fuerint anni quadringenti nonaginta, non est nostræ facultatis exponere, nisi forte vulgarem in loquendo famam secutus est, quod fecisse beatus Stephanus in concione cum Judæis habita de sepultura duodecim patriarcharum probatur

Et dedit illis Deus Saul filium Cis, virum de tribu Benjamin annis quadraginta. Et hoc in loco de regno Saulis videtur apostolus vulgi opinionem secutus, sicut in præcedenti libro jam diximus; verum quod ibi dixi, quia Eusebius Josephum secutus principatui Samuelis et Saulis quadraginta annos dederit, æquali inter eos numero dispersitos, postmodum historias Josephi diligentius ex tempore perspicens, vidi quod non ipse quadraginta annos ei præfatæ ætatis scripserit, sed duodecim tantum Samueli, viginti autem annos assignaverit Sauli. Sed et, relictis solertius libris Chronicorum, animadverti quare Eusebius hoc loco auctoritatem Josephi sequi noluerit, sicut nec in annis Josue, cui cum Josephus viginti sex annos tribuat, ipse potius viginti septem annotandos putavit. Hoc ergo in causa fuit, quia si illum sequeretur, nequaquam præscriptum quadringentorum et octoginta annorum numerum ab exitu Israelis ex Ægypto, usque dum templum edificari inciperet, plenum posset habere, sed decem minus annos ejusdem ætatis in suis Codicibus inveniret. Quod ideo passus est, quia Septuaginta interpres sequens, Ahialou iudicem, qui post Abessam decem annis populum rexerat, in suis Chronicis ponere supersedit. Verum deprehendens decem sibi annos præfiniti cæculi in historia sacra juxta Editionem, quam sequebatur, deesse, curavit hos de suo, ubi commodum et historiæ sacre minus contrarium videbatur, adijcere. Adjicit ergo temporibus Josue an-

num unam, temporibus Samuelis et Saulis anno octavo; et ut decimus numerus impleatur, quartum ipsum annum regni Salomonis, in quo templum ædificari cœptum est, annumerat: quod non esse faciendum quisquis Hebraicam veritatem sequitur invenit. Quod autem ipse in præcedente libro scripsit, iudices populum a Moysi: usque ad Samuel trecentis et nonaginta sex annis rexisse, Chronicorum auctoritate secutus sum, necdum anni advertens eam Hebraicæ veritati non esse consonam.

Dicebat: Quem me arbitramini esse, non sum ego. In Græco plenius dicitur: *Non sum ego Christus.*

Viri fratres, filii generis Abrahamæ, et qui in vobis timent Deum. In Græco habetur additum *Audite.*

Et nos vobis annuntiamus eam quæ ad patres nostros repromissio facta est, quoniam Deus hanc adimplevit filiis nostris. In Græco consequentius legitur: *Quoniam Deus hanc adimplevit filiis eorum.* Sequitur:

Resuscitans Jesum, sicut et in psalmo secundo scriptum est. Hujus loci sanctus Pater Hilarius ita meminit: « Sed id quod nunc in psalmo est: *Filius meus es tu, ego hodie genui te* (Psal. II), non ad Virginis partum, neque ad laværi regenerationem, sed Primogenitum a mortuis pertinere, apostolica auctoritas est. Namque in libro Actuum apostolorum ita dictum est: *Nos vobis evangelizamus eam, quæ ad patres nostros facta est repromissio; hanc Deus explevit filiis nostris, suscitans Dominum nostrum Jesum Christum, sicut et in psalmo scriptum est: Filius meus es tu, ego hodie genui te, cum suscitavit eum a mortuis, amplius non regressurum in interitum* (Act. XII). Vox ergo hæc Dei Patris secundum Apostolum in die resurrectionis existit. » Et paulo post commemorata Apostoli sententia, qua dicit de illo: *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam existimavit se esse æqualem Deo, sed se exinanivit formam servi accipiens* (Philipp. II), et cætera: « Et in gloria, inquit, Dei Patris hodie genitus nascitur, id est, in mentem antea Dei formam per præmium mortis formæ servilis assumptio honestatur, sitque sub tempore nova, nec tamen inusitata nativitas, cum ad resumendam gloriam Dei Patris, qui ex forma Dei in forma servi erat repertus, primogenitus ex mortuis nasceretur. »

Videte, contemptores, et admiramini, et disperdimini. In Græco ita scriptum est: *Audite, contemptores, et admiramini; respicite, et disperdimini.*

Qui loquentes suadebant eis ut permanerent in gratia Dei. Hinc in Græco sequitur versus, quem nostri Codices non habent: *Factum est autem per universam civitatem diffamari verbum, ac deinde quod et nos habemus, adjungitur: Sequente Sabbato pene universa civitas convenit audire verbum Dei.*

CAPUT XIV.

Sacerdos quoque Jovis, qui erat ante civitatem, tauros et coronas ante januas afferens, etc. Moris erat gentilium, teste Plinio, ut deorum suorum honori

A sacrificantes, sumerent coronas victimis simul coronatis.

Supervenerunt autem quidam ab Antiochia et Iconia Judæi. In Græco ita incipit hæc narratio: *Demorantibus autem eis et docentibus, supervenerunt autem quidam ab Antiochia et Iconia Judæi.*

CAPUT XV.

Nunc ergo quid tentatis Deum imponere jugum super cervices discipulorum, quod neque patres nostri, neque nos portare potuimus. Constat multipliciter intelligendum quod dictum est: *Non tentabis Dominum Deum tuum* (Matth. IV). Et ille ergo tentat Deum, qui aliter quam ipse præcepit famulari ac placere nititur, qui præcepta ejus absque auxilio gratiæ ejus servare se posse confidit. Verum beatus Petrus gravissimum legis observantiæ jugum vult cervicibus discipulorum tollere, ut eis suave jugum evangelicæ libertatis imponat. De quo et Paulus ejusdem gratiæ consortibus ait: *Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis Spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus Abba Pater* (Rom. VIII).

Ut abstineant se a contaminationibus simulacrorum, et fornicatione, et suffocatis et sanguine. Suffocatum morticinum dicit, de quo Ezechiel scribit: *Omne morticinum et captum a bestia, et de avibus et pecoribus non comedent sacerdotes* (Ezech. XLIV). Quod exponens Hieronymus: « Et juxta litteram, inquit, omni generi electo regali et sacerdotali, quod proprie ad Christianos refertur, qui uncti sunt oleo spiritali, de quo scriptum est: *Unxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis*, hæc præcepta conveniunt, ut morticinum non comedant tam de avibus quam de pecoribus, cujus nequaquam sanguis effusus est, quod in Actibus apostolorum dicitur suffocatum; et quæ necessario observanda apostolorum de Jerusalem Epistola monet; et captum a bestia, quia et ipsum similiter suffocatum est; et condemnat sacerdotes, qui in turdis, ficedulis, gliribus, et cæteris hujusmodi hæc aviditate gulæ custodiunt. »

Turbaverunt vos evertentes animas vestras, quibus non mandavimus. In Græco plus habetur: *Evertentes animas vestras dicentes: Circumcidi oportet, et observare legem, quibus non mandavimus.*

Qui tradiderunt animas suas pro nomine Domini nostri Jesu Christi. In Græco additum *In omnem tentationem.*

Visum est enim Spiritui sancto, et nobis. In Græco scriptum est: *Placuit enim Spiritui sancto, et nobis.*

Dimissi sunt cum pace a fratribus ad eos, qui miserunt illos. Pro eo quod est *Ad eos qui miserunt illos*, in Græco habetur *Ad Apostolos.*

CAPUT XVI

Et assumens circumcidit eum propter Judæos. Merito quæritur, quare Apostolus, qui Timotheum circumcidit, Titum circumcidere noluerit, ut ipse scribit ad Galatas. Sed intelligendum quia Timotheum circumcidit propter scandalum Judæorum ut per

Ipsam ostenderet non se Mosaicæ legis sacramenta damnare, sed ea gentibus tanquam salutis necessaria non imponere. Sed posteaquam circumcidit Timotheum, quidam ex Judæis, qui propterea volebant circumcidi gentes, quod dicerent sine illis sacramentis salutem eis esse non posse, jactare se cœperunt, et dicere: *Quia et Paulus hoc tenet, quod et nos dicimus, quod sine his sacramentis salus esse non potest. Nam si hoc non credit, quare Timotheum circumcidit?* Hoc cum Paulus audisset, qui hoc fecerat libertate, non necessitate, propter scandalum Judæorum, non propter salutem Timothei, vidit illos accepi-se occasionem alterius prædicationis, et movendæ in Paulum malæ suspicionis, et noluit circumcidere Titum. Apparet ergo quare illum voluerit, quare istum noluerit: illum propter scandalum Judæorum voluit, istum propter occasionem male credentium noluit.

Et quædam mulier, nomine Lydia purpuraria, civitatis Thyatirenorum, colens Deum, audivit, etc. Purpuraria dicit purpuræ venditricem, sicut etiam in alia translatione positum invenimus, quod Græce dicitur πορφυροπώλις. Bene autem mulier, quæ prima, prædicante Apostolo, in Illyrico creditur, purpuraria esse dicitur. Significat namque Ecclesiam, quæ quasi purpuram vendere solet, quia sanguinem suum pro Christo dare non dubitat, ut per hoc vitam mercari possit æternam. Si quidem purpura recte sanguinis fusionem et colorem, et ipsa naturæ suæ proprietate, qua de sanguine conchyliorum conficitur, designat. Lydia autem Apostolum cum comitibus suis domum suam intrare, ibique manere coegit, quia repulsam a Judæis Evangelii prædicationem Ecclesie interna devotione cordis suscepit.

Factum est autem euntibus nobis ad orationem, puellam quendam habentem spiritum Pythonis, obviare nobis, etc. Qui purpurariam credentem Ecclesie sanctæ membris misericorditer adunavit, ipse mox pythonissam immundo ore Dei magna prædicationem, districte judicans arte nefaria privavit. Hæc est namque potestas illa, quam a Domino sancti acceperunt apostoli, cum ait: *Quæcunque alligaveritis super terram, erunt ligata et in cælis; et quæcunque solveritis super terram, erunt soluta et in cælis* (Matth. XVIII). Quod autem scripsi in libro prioro, quia pythona Hebraice *os abyssi* posset significare, scripsi quod in libro Hebræorum nomen inveni. Verum sciat lector quod Græcum est hoc nomen, et violenter juxta linguam Hebræam interpretatum, quod etiam ipse nomen Hebræorum interpretas Hieronymus non tacuit, quasi Pythona diceretur: *p* namque litteram Hebræi non habent, sed in verbis barbaris *f* pro illa utuntur. Sane notandum quia in hac lectione, ubi scriptum est *puellam obviare nobis*, pro eo quod est Latine *obviare*, in Græco scriptum est, ὑπαντάσαι, quod ideo commemorandum putavi, ut animadvertat lector dominicam solemnitatem, quæ vocatur Ὑπαντάς Domini, inde nomen accepisse Græce, quod allato in templum Domino Simeon et

A Anna, cæterique fideles qui erant ibi, et electi ejus, obviam ei devoto corde et obsequio venerant.

Et cum dies factus esset, miserunt magistratus lictores. Lictores dicebantur, qui reis puniendis præerant. Unde et Græce a virga *παίδουχοι* dicuntur. Græci enim *παίδον* virgam appellant, cujus officium meminit Hilarius in expositione sententiæ Apostoli, qua dicit: *Quid vultis? in virga veniam ad vos, an in spiritu mansuetudinis* (I Cor. IV)? Nunquid iniquiens, Paulo jus prætorium erat, ut virga comminaretur, et cum officio lictoris ad Ecclesiam Christi adesset?

CAPUT XVII.

Et cum non invenisset eos, tæhebant Jasonem, et quosdam fratres ad principes civitatis. In Græco scriptum est: *Et quosdam alios fratres*; unde intelligendum est Jasonem quoque fratrem, hoc est, fidelem Christo fuisse.

Multi quidem crediderunt ex eis et gentium mulierum honestarum, et viri non pauci. Melius et consequentius habent quidam Codices juxta exemplar Græcum: *Et virorum non pauci.*

Et quidam dicebant: Quid vult seminiverbis hic dicere. De hoc nomine sanctus Augustinus: *Legimus, inquit, apostolum Paulum dictum fuisse verborum seminatorem. Dictum est quidem ab irridentibus, sed non respiciendum est a credentibus. Erat enim ille revera seminator verborum, sed messis morum. Et nos licet tantilli, et nequaquam illius excellentiæ comparandi, in agro Dei, quod est cor vestrum, verbum Dei seminamus, et uberem messem de vestris moribus expectamus.*

Fecitque ex uno omne genus hominum. Quod dicitur ex uno, patet, quia ex uno homine significat. Sed plenius habetur in Græco: *Fecit ex uno sanguine*, quod idem significare nulli dubium est. Namine enim sanguinis propaginem carnis designat; et per carnem, more solito Scripturarum, hominem vult intelligi juxta illud Psalmistæ: *Ad te omnis caro veniet* (Psal. LXXIV).

CAPUT XVIII.

Et migrans inde intravit in domum cujusdam nomine Titi Justi. Justi nomen etiam in Græco scriptum est, quia aut proprium hoc nomen viro fuit, aut merito justitiæ a Romanis, qui eum noverant, ita cognominabatur. Non autem putandum est hunc esse Titum discipulum apostoli Pauli, cui ipse scripsit Epistolam, et eum Cretensium ordinavit episcopum. Ille etenim Titus multo ante hoc tempore cum illo fuit, cum de Antiochia Jerosolymam pro questione circumcisionis, Barnaba adhuc secum comitante, veniret. Ait namque idem Paulus ad Galatas: *Deinde post annos quatuordecim iterum ascendi Jerosolymam cum Barnaba, et assumpto Tito, et contuli cum illis Evangelium, quod prædico in gentibus.* Contulit enim cum illis Evangelium quod prædicabat, solerter in consilio apostolorum disquirens an recte faceret prædicando, quod gentes per baptismum fidei sine circumcisione possent ad salutem pervenire; non

quod ipse de hac re aliquid dubitaret, sed ut mentes A dubitantium apostolicæ synodi auctoritate confirmarentur.

Crispus autem archisynagogus credidit Domino cum omni domo sua, etc. Hic esse Crispus creditur, quem a se baptizatum Paulus ad Corinthios scribens insinuat: *Gratias, inquit, ago Deo, quod neminem vestrum baptizavi, nisi Crispum et Gaium.*

Apprehendentes autem omnes Sosthenem principem Synagogæ, percutiebant eum ante tribunal. In Græco melius scriptum est: *Apprehendentes autem omnes Græci Sosthenem.* Judæis enim cum ignominia expulsi a tribunali, gentiles etiam principem eorum majore contumelia verberantes affliciebant.

Fratribus ralesfaciens migravit in Syriam, et cum eo Priscilla et Aquila, qui sibi totonderat caput in Cenchris, etc. Ambigue videtur dictum utrum sibi Paulus an Aquila Cenchris caput totonderit; sed Hieronymus presbyter manifeste, ut id præcedenti libro plenius docuimus, hoc de Paulo dictum intelligit. Posita namque sententia hac in epistola ad Augustinum, continuo subjecit et ait: «*Esto ut ibi idem in circumcissione Timothei Judæorum timore compulsus sit facere quod licebat, quare comam nutritiv ex voto, et postea eam in Cenchris totondit ex lege?* » Cujus si hoc in loco sensum volumus sequi, nusquam omnino legimus Aquilam fuisse attonsum. Si in hoc loco Aquilam esse attonsum dixerimus, restat in fine hujus libelli locus ubi etiam Paulum attonsum, sive rasum, legimus. Falluntur autem mendositate codicis, qui dicunt Aquilam cum Priscilla conjugæ suæ esse attonsum. In Græco enim est evidenter *κατάκλιστος*, id est, attonsus, numero singulari habetur, et *habebat votum*, non *habebant*, sive de Paulo, sive de Aquila, accipiendum esse putetur.

Vehementer enim Judæos revincebat, publice ostendens per Scripturas esse Christum Jesum. In Græco ita scriptum est: *Publice et per domos ostendens*; quod est optimi doctoris, ita docere multos generaliter, ut singulos viriliter exhortari non desistat.

CAPUT XIX.

Segregavit discipulos quotidie disputans in schola cujusdam tyranni, hoc autem factum est per triennium, etc. Hoc tempore, commorante Paulo in Epheso, dicitur primam ad Corinthios Epistolam scripsisse, in qua etiam Priscillæ et Aquilæ meminit, dicens: *Salutant vos in Domino multum Aquila et Priscilla cum domestica sua Ecclesia (I Cor. xvi).* Quo verbo etiam hoc ostenditur, quia non illi solummodo fideliter Christo servierint, sed et fidelium in domo sua congregationem habuerint. Secundam vero, cum esset in Troade, scripsisse fertur Epistolam: Porro Romanorum Epistolam postea scriptam ratio manifestat. Namque hæc se ipse proficiscentem Jerosolimam scripsisse testatur.

Ita ut etiam super languidos deferrentur a corpore ejus sudaria vel semicinctia. Multi nostrum quid semicinctia significant, ignorant; verum Gregorius, qui nunc est apostolicæ sedis antistes, cum

esset adhuc archidiaconus, seiscitanti amico de Britannia, et hoc inter alia rescripsit, genus esse sudarii, quo Hebræi utuntur in capite.

CAPUT XX.

Comitatus est autem cum eo Sosipater Pyri Beræensis. Illic Beræensis, non hucus Beræensis. Plus autem habetur in Græco: *Comitatus est autem cum eo usque Asiam.*

Eductus somno cecidit de tertio cœnaculo. Pro tertio cœnaculo in Græco scriptum est, *τρίτητον*, quod eo commemorare volui, ut scire possit lector quod sit in Genesi, quod de arca faciendâ jubetur: Cœnacula et tristega facies in ea (*Gen. vi*); *στέγη* enim Græce tectum, et *τρίπτεγα* triplicia tecta dicuntur.

Assumpto eo venimus Mytilenen. Scripsimus in B libro primo sequentes Plinium Secundum, Mytilenæ insulam esse contra Asiam; sed et idem Plinius alio loco scribit Mytilenæ esse civitatem in Cypro insula. Quod utrumque verum esse credendum est, non tamen nunc Paulum cum sociis in civitatem Cypri, sed in insulam Asiæ venisse. Nam longo post hæc et multis peragratis regionibus, Cypro apparuisse, sed non hæc intrasse, perhibetur.

Festinabat enim si possibile sibi esset ut diem Pentecosten faceret Jerosolymis. In Græco scriptum est *Diem Pentecosten*, id est, quinquagesimæ. Nota ergo et Paschæ tempus et Pentecosten ipsis etiam apostolorum temporibus esse celebratum. Sed utrum inter Judæos æmulatores legis ad diem quo immolatus est agnus in Ægypto, et quo lex data est in monte Sinai, an vero ad diem Dominicæ resurrectionis, et adventus Spiritus sancti celebrata sunt, dicant qui noverint. Constat tamen apostolum Petrum Romæ die Dominico resurrectionis Christi Pascha celebrasse; constat hoc evangelistam Marcum ab eo missum in Ægypto docuisse.

CAPUT XXI.

Et intrantes in domum Philippi evangelistæ, qui erat de septem, mansimus apud eum, etc. Ob primum prædicationis officium evangelista meruit appellari, quamvis omnes hoc agerent. Hujus domus et filiarum ejus longo ex hinc tempore in eadem civitate manebat. Denique hujus et Hieronymus meminit in Historia sanctæ Paulæ, cum eam Cæsaream venisse describeret: «*In qua (inquit) Cornelii domum Christi vidit Ecclesiam, et Philippi ædiculas et cubiculum quatuor virginum prophetarum.* »

De his autem, qui crediderunt ex gentibus nos scripsimus, judicantes ut abstineant se ab idolis, immolatione, etc. In Græco habetur distinctius: *De his autem, qui crediderunt hominibus, nos scripsimus, judicantes nihil tale custodire eos, nisi ut observent se ab idolothytis, etc.* Non ergo prohibiti sunt eo tempore credentes in Christum Judæi, secundum consuetudinem legis ingredi, stante adhuc templo ac religione sua, quamlibet in solis novi testamenti sacramentis salutem habituri; sed prohibiti sunt hi qui ex gentibus crediderunt, et Evangelii sacramentis erant imbuti, ad suscipienda legis sacramenta

converti, qui tamen illa legis mandata, quæ ad institutionem morum et emundationem cordis pertinent, ut est: *Non concupisces* (Rom. vii), diligenter observare jubentur. Quarta hæc synodus apostolica Jerusalemis habita est. Prima namque de electione duodecimi apostoli pro Juda, secunda de electione septem diaconorum, tertia de circumcisione, ne credentibus ex gentibus imponeretur; quarta hæc de credentibus facta est ex Judæis illo tempore, ne prohiberentur, ubi necessitas exigeret etiam legalibus cæremoniis initiari, ob devitandum videlicet eorum scandalum, qui putabant eos ita Mossica decreta tanquam idololatriæ dogmata damnasse, quod eos etiam ante facere consuevisse, Timothei maxime circumcisione probatum est.

Jussit duci eum in castra. Et in hoc loco, et in hac tota narratione, ubicunque castrorum nomen positum est, in Græco hoc singulariter positum esse docendum est: quod ideo Latinus interpres pluraliter ponere maluit, ne si singulariter poneret, sensum legendis longe in aliud mitteret, et pro conventu exercitus ac militum, locum munitum faceret intelligi. Sic et in psalmo ubi dicitur: *Et ceciderunt in medio castrorum eorum*; in Græco παραβολή scriptum est numero singulari.

Qui cum venisset ad gradus, contigit ut portaretur, et cætera. Gradus non descensionis de templo, sed ascensionis in castra significat. Quod ex Græco manifestum est, ubi ἀναβαθμός, non καταβαθμός: id est, ascensus habet, non descensus.

Ego homo sum quidem Judæus a Tarso Ciliciæ, non ignotæ civitatis municeps. Pro municipi quidam Codices civem habent, quod ex uno Græco πολιτῆς transfertur, derivato nomine a civitate, quæ Græco πόλις vocatur. Unde hoc quod Apostolus ait: *Nostra autem conversatio in cælis est* (Philipp. iii), quidam interpretati sunt: *Nostra autem municipatus in cælis est.* Et Hieronymus ad Heliodorum scribens ita posuit: « Quia non aliud municipatum, quam civilem conversationem, quod Græce dicitur πολιτεύμα, intelligi voluerit. »

CAPUT XXII.

Eruditus juxta veritatem, paternæ legis amulator existens. In Græco habetur plus: *Æmulator existens Dei,* juxta illud ad Romanos: *Testimonium enim illis perhibeo, quod amulationem Dei habent, sed non secundum scientiam.*

Saule, Saule, quid me persequeris? In Græco et in hoc loco additum est: *Durum est tibi contra stimulum calcitrare.*

Et qui mecum fuerunt, lumen quidem viderunt. Et in Græco habetur plus: *Et in timore facti sunt.*

Factum est autem revertenti mihi in Jerusalem, et oranti in templo fieri me in stupore mentis, et videre illum. Pro stupore mentis quidam Codices habent mentis excessum, alii pavorem, alii alienationem. Diverse enim interpretatur Latine, quod Græce dicitur extasis. Quod verbum et in visione Petri supra positum est, ubi ad docendum Cornelium erat evocan-

aus. Cecidit namque super eum extasis, et vidit cælum apertum. Alienata est autem mens orantium apostolorum, sed ab infinitis ad superna, non ut deviant, sed ut viderent.

Ego multa pecunia civitatem hanc consecutus sum. Pro civitate in Græco πολιτείαν habet: quod magis civilitatem, id est, socialem inter cives conversationem, vel administrationem reipublicæ, quam civitatem significat. Non enim tribunus civitatem Romanam, cujus esset possessor, sed consortium civitatis Romanæ, cujus esset particeps, emorat. Sed Paulus eo magis erat civis Romanus, quia non hoc comparando, sed nascendo habebat.

Tribunus quoque timuit, postquam resscivit quia civis Romanus esset. Pro cive idem verbum in Græco πολιτῆς positum est, quod supra pro municipe, id est, πολιτῆς.

CAPUT XXIII.

Et devoverunt se dicentes neque manducaturos neque bibituros, donec occiderent Paulum. Devoverunt, maledixerunt significat. Siquidem pro hoc verbo in Græco scriptum est, ἀναθιμάτισαν: sed in sequentibus, ubi dicebant: *Devoitione devovimus nos nihil gustaturos,* in Græco scriptum est, ἀναθίματι ἀναθιμάτισαμεν. Quod quantæ austeritatis sit verbum, norunt qui anathemate sacerdotali a societate Christi et Ecclesiæ alienantur.

CAPUT XXIV.

Post annos autem plurimos elemosynas facturus in gentem meam veni, et oblationes et vota facturus. Elemosynæ pertinent ad ea quæ usibus sanctorum attulerat, quorum in Epistolis suis crebram facit mentionem; oblationes vero et vota ad ea quæ ad suasionem Jacobi et seniorum Deo in templo obtulerat. Quamvis in Græco non sint vota addita. Et si ergo Lucas in historiæ ordine non dixit quod Paulus cum elemosynis pauperum Christi de Græciâ Jerusalem venerit, ex verbis tamen, quæ ipse dixisse refert, quia hoc fecerit ostendit.

CAPUT XXV.

Festus autem respondit servari Paulum in Cæsarea, se autem maturius profecturum. Maturius utique dicit celerius, quamvis aliquando maturius fieri dicitur quod tardius et cum maturitate consilii agitur. In Græco enim scriptum est ἐν τάχει, id est, in celeritate.

Cum venisset Agrippa et Bernice cum multa ambitione, etc. Pro ambitione in Græco πανταγία scriptum est, quo nomine designatur multiplex apparatus, et pompa regalis officii, quo ille ambiente, id est circumdante se undique, statur.

CAPUT XXVI.

Quoniam secundum certissimam sectam nostræ religionis vixi Phariseus. Pro secta in Græco hæresim habet. Unde probatur, quod eo tempore etiam bona secta hoc apud Græcos vocabulum habebat, quod nunc apud nos mala tantum habere consuevit.

CAPUT XXVII.

Ut autem judicatum est eum navigare in Italiam, et

tradi Paulum cum reliquis custodiis centurioni. Consequentius legitur in Græco: *Ut autem iudicatum est navigare nos in Italiam, tradiderunt Paulum et quosdam alios vinctos centurioni.*

Et Pelagus Ciliciæ et Pamphiliæ navigantes, venimus Lystram, quæ est Lyciæ. Pro Lystra in Græco Smyrna positum est, pro quo Hieronymus in libro Hebræorum nominum Myram ponit: quod idcirco reor in quibusdam Codicibus ita reperiri, quia *μύρρα* Græce Smyrna appellatur. Denique in psalmo, ubi canimus: *Myrrha, et gutta, et casia* (Psal. XLIV), in Græco ita scriptum est: *Smyrna, et stacie, et casia.*

Venimus in locum quemdam, qui vocatur Boni portus. Illi boni portus, non nuncius boni portus.

Et nauclero magis credebat. Naucleros Græce dominus navis vocatur.

Si quomodo possent devenientes Phœnicem hinc mare, portum Cretæ respicientem ad Africum et ad Corum. Ventus Africanus, qui Græce vocatur *λιψ*, stat inter Meridianam plagam, et Occidentalem vergens; Corus vero ad Septentrionem et Occidentem, sed plus ad Occidentem deflexus. Liqueat ergo, quia provincia Phœnicis, Cretam ad Occidentem habebat, ideoque portum ejusdem Cretæ de quibusdam suis locis contra Africum; de quibusdam vero contra Corum aspiciēbat, et propterea sive Africanus seu Corus aspiraret, a Creta funem solventes, Phœnicem poterant pervenire. Sed etsi auster ipse, id est, meridianus afflaret ventus, nihilominus ancipiti directione gubernaculorum et sinuamine velorum Phœnicem adnavigare, si non divina obsisterent judicicia, valebant. Unde subsequenter adjungitur:

Aspirante autem Austro existimantes propositum se tenere, etc., potuimus vix obtinere scapham. Scripsimus in libro primo, Isidorum sequentes, scapham esse naviculam levem, ex vimine contextam, crudeque corio tectam; verum deinceps aliorum scripta percurrentes, invenimus scaphas vocari naviculas etiam una de arbore cavatas, quas *μνοξύλας* Græci appellant.

CAPUT XXVIII.

Accensa enim pruna reficiebant nos omnes. In Græco scriptum est: *Recipiebant nos omnes.* Quod

et nos arbitramur primo sic interpretatum esse in Latinum, sed librariorum negligentia mutatum.

Contigit autem patrem Publii febribus et dysenteria vexatum jicere. Dysenteria est passio intestinorum, causatio cum ulceratione, quia excluditur egestio sanguinolenta, aut fellita, aut alia immutatio humoris; sed noxia a veteribus iudicatur, quæ nigram egestionem ab initio ostenderit. Nam Hippocrates in Aphorismis sic ait: « Dysenteria à felle nigra incipiens, mortifera est. » Sequitur autem patientes jugis assellatio inferioris ventris, aliquando viridis, aliquando mucilaginosæ: etiam et rasuras cum guttis sanguinis emittunt, cum morsu intestini et umbilici, insomnietatem patiuntur, et fastidium, frequenter et febriculam, quam pater hic Publii passus esse narratur; aliquando etiam extalis exclusio contingit, maxime in infantibus: efficitur aliquando ex perfrictione aut ex corruptione acriorum humorum. Meminit hujus morbi et Gregorius in libro Historiarum suarum quinto, ita dicens: « Temporibus Tiberii imperatoris dysentericus morbus pene totas Gallias præoccupavit. Erat enim in his qui patientibus valida cum vomitu febris renunquæ nimius dolor, capitis gravedo, vel cervicis; ea vero quæ ex ore projiciebantur colore croceo, aut certe viridia erant. A multis autem asserebatur venenum occultum esse; sed herbæ quæ venenis medentur, potu sumptæ, plerisque præsidia contulerunt. »

Mansit autem biennio toto in suo conductu, et suscipiebat omnes qui ingrediebantur ad eum, prædicans regnum Dei. Hieronymus hujus loci ita meminit in epistola ad Lucinium: « Paulus Romam vinctus ingreditur, ut vinctos superstitionis erroribus liberos faciat; manet in hospitio conducto per biennium, ut nobis utriusque instrumenti æternum reddat donum » Qua expositione docuit cætera quoque quæ in hoc volumine vel de ipso Paulo apostolo, vel de aliis quibusque scripta sunt, non in superficie tantum litteræ fructum nobis ecclesiasticæ præmonstrare doctrinæ: verum etiam si quis perfecte intellexerit, medullam sensus spiritalis virtute habere gravidam.

RETRACTATIONIS LIBRI FINIS.

IN ACTA APOSTOLORUM QUÆSTIONES QUINQUE.

QUÆSTIO PRIMA.

INTERROGATIO. Quid indicat illud quod legimus: *Tunc reversi sunt Jerusalem a monte qui vocatur Oliveti, qui est juxta Jerusalem, Sabbati habens iter, id est, mille passus?*

RESPONSIO. Sabbato enim usque ad montem Oliveti ire Judæis licitum erat, vel certe sicubi fuissent, tanto spatio deambulandi licentiam præsumebant.

D

QUÆSTIO II.

INTERROGATIO. Spiritus sanctus quomodo ante Ascensionem a Salvatore secundum evangelistam Joannem apostolis insufflatur, cum secundum Actus apostolorum post decimum ascensionis diem in apostolos missus sit?

RESPONSIO. Multæ sancti Spiritus gratiarum donationes sunt, secundum illud quod Apostolus dicit: